

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Role pěstounské péče ve východoslovenských
romských obcích**

Kateřina Pintířová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Diplomová práce

**Role pěstounské péče ve východoslovenských
romských obcích**

Kateřina Pintířová

Vedoucí práce:

PhDr. Tomáš Kobes Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2014

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Tomášovi Kobesovi, Ph.D. za psychickou podporu jak při provádění terénního výzkumu, tak při psaní tohoto textu. Zároveň mu také děkuji za cenné rady a připomínky, které měly významný vliv na výslednou podobu práce.

Obsah

| | | |
|----------|---|-----------|
| 1 | ÚVOD | 1 |
| 2 | METODOLOGIE..... | 7 |
| 3 | PĚSTOUNSKÁ PÉČE | 11 |
| | 3.1 Pěstounská péče na Slovensku..... | 12 |
| 4 | GABRIEL TARDE A TEORIE NÁPODOBY..... | 16 |
| | 4.1 Opakování, opozice a adaptace..... | 20 |
| | 4.2 Invence a princip jejího napodobování..... | 23 |
| 5 | POPIS OBCE | 30 |
| 6 | PĚSTOUNSKÁ PÉČE V OBCI | 34 |
| | 6.1 Krize a inovace..... | 34 |
| | 6.2 Šíření invence..... | 39 |
| | 6.3 Problémy spojené s rozšířením invence..... | 44 |
| | 6.4 Pěstounská péče a Teorie nápodoby..... | 53 |
| 7 | ZÁVĚR | 58 |
| 8 | SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY | 61 |
| 9 | RESUMÉ | 63 |

1 ÚVOD¹

13.2.2007

Americký velvyslanec navštívil d'aleký východ

...v tejto Obci ho zaujalo bezproblémové spolužitie Rómov a Nerómov. V obci s 552 obyvateľmi je až 75 percent Rómov zo siedmich poslancov obecného zastupiteľstva je až 6 rómskeho pôvodu. Vallee si obec vybral do programu, lebo sa zaujíma o rómsku problematiku. Navštívil tunajšiu školu, kde je takmer 80 percent detí rómskych. Obdaroval ich americkými časopismi a futbalovou loptou. Na Obec bol zvedavý aj preto, že tu žije najviac pestúnskych rodín v regióne. Starosta obce uviedol, že v 21 takýchto rodinách žije až 47 detí z detských domovov, v dohľadnom čase pribudne d'alších dvadsať. Velvyslanec jednu z nich navštívil - Radoslav a Mária okrem svojich štyroch vlastných, ktoré sú už dospelé, vychovávajú aj päť detí z domova...

9.3.2007

V Obci majú v pestúnskej starostlivosti tunajšie rómske rodiny aj nerómske deti

...Tunajší Rómovia poskytujú deťom z detských domovov teplo rodinného prostredia. V obci je už 52 detí, ktoré sú v pestúnskej starostlivosti v rómskych rodinách. Ich prístup k týmto veciam a ich presvedčenie ma veľmi teší. Obec pre tieto deti každoročne zakúpi darčeky, ktoré im rozdá.

¹ Tato diplomová práce vychází z článku „Formování pěstounské péče v romských rodinách na východním Slovensku“, který jsem poslala v roce 2013 do recenzního řízení časopisu Romano Džaniben.

Sme tu taká jedna veľká rodina. V obci je pestúncka starostlivosť veľmi rozšírená a hlásia sa stále nové rodiny, ktoré majú záujem zobrať si deti do pestúnckej starostlivosti. Rómovia takýmto spôsobom odbremeňujú štát. Každá z rodín, ktorá má doma takéto deti, sa o ne stará príkladne. Deti sa stali členmi rodín a dostávajú všetku pozornosť, starostlivosť aj lásku pestúnckych rodičov, uviedol starosta.

Podľa neho si rómski pestúncki rodičia berú do starostlivosti aj nerómske deti. Nerobia rozdiely. V pestúnckej starostlivosti majú aj nerómske deti. Na rozdiel od mnohých nerómskych pestúnov, ktorí si určujú často jedinú podmienku, aby dieťa, ktoré im bolo zverené do pestúnckej starostlivosti, nebolo rómske, dodal starosta...

23.7.2010

Počet detí umiestnených v pestúnckej starostlivosti v Obci stále stúpa

...počet rómskych rodín, ktoré sa rozhodli prijať dieťa z detského domova do pestúnckej starostlivosti, stúpa. Podľa jeho slov za týmto stúpajúcim trendom je určite príklad ostatných rodín, ktoré sa pestúnstvu venujú už niekoľko rokov. Momentálne je v rodinách v obci umiestnených dokopy 82 detí a ďalšie 4 rodiny sú v procese čakania na schválenie pestúnckej starostlivosti. „Sú ešte dve príčiny zvyšovania počtu pestúnckych rodín. Tá prvá je vysoká nezamestnanosť v regióne a druhá je určite snaha poskytnúť pocit domova, cit a lásku pre tieto deti, ktorý dokáže zabezpečiť iba rodina,“ tvrdí zástupca starostu obce.

Rodiny od úmyslu venovať sa pestúnstvu neodradí podľa neho ani zdĺhavé a náročné vybavovanie formalít. Každá rodina musí absolvovať psychologické vyšetrenia a až 26 návštev sociálnych pracovníkov v domácnosti žiadateľov. Celé to trvá približne 10 mesiacov. „Určite to pre rodinu, ktorá sa chce venovať pestúnstvu, nie je ľahké a napriek tomu do toho idú, pretože okrem finančnej stránky ich vedie aj snaha pomôcť deťom. Ja sám mám v pestúnckej starostlivosti 4 deti a aj môj syn sa stará okrem svojich dvoch aj o ďalšie 3 deti,“ uzavrel...

15.6.2011

ZŠ v Obci bude od septembra čisto rómska, počet žiakov zvyšujú aj deti v pestúnskej starostlivosti

Základná škola (ZŠ) v Obci od septembra tohto roka získa prívlastok rómska. Posledných 5 žiakov nerómskeho pôvodu končí povinnú školskú dochádzku teraz v júni...

... Ako riaditeľka ZŠ uviedla, je to pochopiteľné, pretože zatiaľ čo populačná krivka u nerómskeho obyvateľstva stagnuje, u rómskeho stúpa. Medzi Rómami v obci sa darí aj pestúnskej starostlivosti, a tak aj vďaka tomu počet rómskych žiakov narastá...

1.2.2013

V detskom "mestečku" to žije: Pestúni sa starajú o vyše 100 detí!

Obec má pritom len vyše šesťsto obyvateľov. Aj rodina Majerovcov sa stará o osem ratolestí. V dome Majerovcov nuda nie je. „Je nám tu dobre. Nechceme ísť do detského domova,“ jednohlasne tvrdia deti.

Martina (34) a Radoslav (34) Majerovci si k dvom vlastným vzali ďalšie 4 z ústavu. Alena Majerová (53) sa stará o ďalšie dievča a vnučku. „Vychovala som svoje deti a odrazu som mala pocit prázdnoty,“ hovorí Alena, ktorá vychováva Marianu (16). Inšpirovala i svojich synov. „Bol som sociálnym pracovníkom. Povedal som si, že to skúsím. Chceli sme si pôvodne vziať dve deti, no keď sme videli týchto štyroch súrodencov, neváhali sme,“ hovorí Radoslav.

„Máme ich všetky rovnako radi, určite im je u nás lepšie ako v detskom domove,“ vraví Martina. Pestúni z Obce sa starajú o vyše sto detí...

Tyto úryvky² z novinových článků se v tomto textu objevují, neboť velmi dobře ilustrují výjimečnost obce, která je známá vysokým počtem dětí umístěných do pěstounské péče (dále PP). Díky tomu se dostala do zorného pole některých politických osobností. Například amerického velvyslance, který dokonce obec přijel osobně navštívit a setkal se s některými pěstounskými rodinami. Vypovídají také o zajímavé skutečnosti, že někteří Romové zde pečují o děti neromského původu. Stejně tak si můžeme všimnout, že PP souvisí i s ekonomickými záležitostmi některých institucí v obci. Příkladem může být základní škola. Vzhledem k počtu dětí v PP dnes pravděpodobně funguje jen díky pěstounským dětem a v případě, že by většina těchto dětí z obce odešla, škola by měla nedostatek žáků, nezískala by dotace od státu a pravděpodobně by musela být zřizovatelem, tedy obecním úřadem zavřena. A je to právě PP, která uvádí do pohybu všechny tyto a mnohé další fenomény, se kterými je chod obce spojen.

Studium pěstounské péče (ale i ostatních forem náhradní rodinné péče) je v kontextu sociálních věd poměrně marginálním tématem a to přesto, že je tématem velmi aktuálním. Mezi odborníky (především z oblasti psychologie a sociální práce) totiž začíná převládat názor, že výchova v rodinném prostředí je pro správný vývoj jedince nezastupitelná, a sebelepší ústavní péče ji nemůže nahradit (Matějček 1994, Zezulová 2012). Tímto směrem se také ubírají zákonodárci, kteří s pomocí odborníků uvádějí v chod takové instituce, které se snaží tomuto požadavku v co nejvyšší míře vyhovět. Na Slovensku, podle nejnovější novely zákona o rodině, momentálně probíhá druhá fáze přemísťování dětí z dětských domovů do rodinné péče. V první fázi byly do rodin umísťovány děti do 3 let, nyní jsou to děti do 6 let a v nejbližších letech se plánuje další zvedání této věkové hranice. Do roku 2014 by měly být v rodinách všechny děti do 10 let a v roce 2016 dokonce děti do 12 let. Zároveň také probíhá deinstitucionalizace ústavní péče na dětské domovy

² Záměrně zde neuvádím odkazy k článkům, abych zkoumanou obec udržela v anonymitě.

rodinného typu. Dětské domovy se často přesouvají do rodinných domů, nebo se větší prostory bývalých ústavů rozdělují do oddělených „bytů“, kde jsou děti v menších skupinkách (tzv. rodinkách). Pečuje o ně omezený počet vychovatelek a děti se samy starají o chod vlastní rodinky například tím, že se střídají v pomáhání s vařením, nakupováním, uklízením, etc. Tímto způsobem je naplňována snaha o co nejbližší simulaci prostředí skutečné rodiny.

Podle neoficiálních statistik se do dětských domovů (a následně do náhradní rodinné péče) nejčastěji dostávají romské děti. Pěstouny a profesionálními rodiči se zase naopak stávají převážně Neromové³. To koresponduje se stereotypní představou Romů jako problematického obyvatelstva, které není schopné se uspokojivě postarat o svoje vlastní děti, natož potom splnit požadavky pro náhradní rodinnou péči a stát se náhradními rodiči. V rámci terénní praxe na východním Slovensku jsem se ale dostala do obce, kde tento stereotyp narušuje poměrně velké množství romských rodin, které do pěstounské péče přijaly děti z dětských domovů. Rozhodla jsem se tedy realizovat terénní výzkum, který by pomohl tuto neobvyklost objasnit. Situace v obci nabízí mnoho témat, které by si zasloužily samostatné zpracování (např. utváření příbuzenských vazeb a rodiny v kontextu pěstounské péče, koncept výchovy a socializace, etc.), v této práci se ale budu soustředit hlavně na přiblížení procesu vzniku a rozšíření praxe pěstounské péče. Tomuto cíli také odpovídá následné členění tohoto textu. V první kapitole představím metodologická východiska a další náležitosti spojené s prováděním terénního výzkumu. V druhé kapitole představím obecněji instituci pěstounské péče. Zaměřím se způsoby, kterými je vnímána v různých kulturních kontextech, na její historii v kontextu Československa a následně Slovenska a na to, jak ji vymezuje zákon v současnosti. Třetí

³ Oficiální statistika, která by rozdělovala děti v dětských domovech, nebo uchazeče o náhradní rodinnou péči podle etnické příslušnosti, není vedena. K této informaci jsem se dostala během rozhovoru se sociální pracovnící Úřadu práce sociálních věcí a rodiny v jednom z okresních měst na Slovensku.

kapitola podrobně rozebere teorii nápodoby Gabriela Tarda, pomocí které bychom mohli vznik pěstounské péče v obci a její následné rozšíření mezi tak velké množství rodin lépe pochopit z hlediska sociologie. Ve čtvrté kapitole se zaměřím na popis obce, ve které k vykonávání pěstounské péče dochází, a zmíním určitá specifika, která mohla podle mého názoru tak rozsáhlému rozšíření PP v obci napomoci. A nakonec v páté kapitole popíšu konkrétní způsob, kterým pěstounská péče do obce přišla, rozšířila se, a také jakým způsobem je vnímána různými institucemi, které se k PP nějakým způsobem vztahují.

2 METODOLOGIE

Výzkum, který stojí v základu této práce je složen ze dvou částí. Jeho cílem bylo prozkoumat problematiku pěstounské péče ve specifickém prostředí romských rodin, žijících v jedné z obcí na východě Slovenska. Důraz byl kladen zejména na proces, jakým se PP v obci ustavila a jak se následně rozšířila mezi velké množství obyvatel.

V létě roku 2012 byl proveden předvýzkum, který zahrnoval rozhovory se sociálními pracovníci, pracovníci dětského domova, neziskovými organizacemi, profesionálními rodiči, pěstouny, rodiči, kterým byly odebrány děti z péče i jedinci, kteří vyrůstali v dětském domově. Cílem bylo zejména porozumět problematice a pochopit základní pojmy a procesy v kontextu náhradní rodinné péče. Většina získaných informací nasvědčovala tomu, že náhradními rodiči se stávají převážně jedinci neromského původu. Naopak děti, které se nejčastěji dostávají do dětských domovů a náhradních rodin jsou Romové⁴. Přesto se objevila obec, kde toto rozdělení neplatí. Pěstouny se zde stávají Romové a do péče si kromě romských dětí berou i neromské.

Druhá část výzkumu se zaměřila na tuto obec. Strávila jsem zde dva letní měsíce roku 2013 a ubytovala jsem se u rodiny, která dříve pečovala o děti v PP, nicméně pěstounských rodin bylo v bezprostředním okolí hned několik. Hned v úvodu výzkumu se jako poněkud problematická ukázala moje badatelská identita. Snaha vysvětlit, že jsem

⁴ Tuto skutečnost nelze doložit žádnou oficiální statistikou. Děti v dětských domovech, nebo uchazeči o náhradní rodinnou péči nesmějí být podle zákona rozlišováni podle etnické příslušnosti. Nicméně neoficiálně se sociální pracovníci Úřadu práce, sociálních věcí a rodiny zmiňovaly o tom, že zhruba 90% dětí umisťovaných do dětských domovů jsou romského původu a mezi žadateli o náhradní rodinnou péči se romští rodiče objevují spíše výjimečně.

studentka sociologie pracující na diplomové práci, se mi úplně nedařila. Slovo sociologie bylo pro místní zaměnitelně blízké slovu sociální a tak se ze mě v jejich očích opakovaně stávala sociální pracovnice. To jsem se sice snažila při každé příležitosti odmítat, ale domnívám se, že moje vysvětlení stejně nebylo pro informátory dostatečně srozumitelné. A proto jsem měla pocit, že charakter mé identity zůstal po celou dobu výzkumu spíše nevyjasněný. Důležité je také zmínit jazykovou bariéru, která se do jisté míry objevila mezi mnou a mými informátory v obci. Většina z nich mluvila východním nářečím Slovenštiny, které pro mě bylo alespoň z počátku pobytu v některých momentech nesrozumitelné. Po čase jsem se ale zorientovala a postupně jsem neměla problém čemukoliv porozumět. Domnívám se tedy, že tato skutečnost neměla výraznější vliv na získaná data. Po zbytek výzkumného pobytu jsem totiž měla dostatek času si zjištěné skutečnosti ověřovat. Já jsem na své participanty mluvila česky a oni mi většinou bez problémů rozuměli. S obtížemi jsem se setkala pouze u mladých děvčat a chlapců, kterým jsem během rozhovorů často vysvětlovala určitá slova, kterým nerozuměli. Informátoři, kteří zastávali nějaké profesionální pozice, vždy mluvili Slovensky, v těchto případech bylo naše vzájemné porozumění bezproblémové.

Terénní data se skládají zejména z výzkumných rozhovorů a terénních poznámek, ale také obsahují některé články regionálních deníků, které se k pěstounské péči v obci vztahovaly. Rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepisovány do textového editoru. Ty, které nebylo možné na diktafon zaznamenat a také provedená pozorování jsem bezprostředně po jejich skončení zapisovala jako terénní poznámky. S některými informátory jsem i po ukončení výzkumu nadále komunikovala prostřednictvím sociální sítě Facebook a tak mi bylo umožněno doplnit si a ujasnit některé nejasnosti, které vyvstaly v průběhu psaní této práce.

Celkem jsem provedla rozhovory s 10 romskými pěstouny, 6 dětmi v pěstounské péči, s jedním profesionálním rodičem a 6 rozhovorů s pracovníky různých institucí, které se k PP nějakým způsobem vztahují

(Nezisková organizace, Úřad práce, sociálních věcí a rodiny, Centrum pedagogicko-psychologického poradenství, Dětský domov, Obecní úřad, Základní škola). Kromě toho jsem provedla několik rozhovorů s obyvateli obce, kteří děti v PP sami nemají. V několika rodinách (pěstounských i nepěstounských) jsem provedla zúčastněné pozorování. Účastnila jsem se bohoslužeb místní Řeckokatolické církve i dalších událostí, které v tu dobu v obci probíhaly.

Při provádění rozhovorů jsem se nejprve zaměřila na rodiny, které s pěstounskou péčí v obci začínaly a až později jsem přistupovala k rozhovorům s rodinami, které se pěstouny stali až v nedávné době. Tato strategie mi umožnila rozlišit dvě generace pěstounů, které jak jsem později pochopila, k pěstounské péči přistupují odlišným způsobem. Rozhovory jsem vedla s předem připravenými otázkami, které byly odlišné pro pěstouny, děti v PP a instituce zabývající se PP v obci. Někteří účastníci byli velmi ochotní odpovídat na moje otázky a ve snaze dokonce se snažili směřovat rozhovor k dalším tématům, která by mě mohla zajímat. Takové rozhovory trvaly okolo dvou hodin. Jiné informátory bylo nutné neustále povzbuzovat a stimulovat dalšími otázkami. Rozhovory s pracovníky institucí probíhaly v soukromí bez přítomnosti dalších osob většinou v místě vykonávání jejich práce, v jednom případě jsem se s pracovníkem sešla v kavárně, kde náš rozhovor probíhal nerušeně v relativním soukromí. Rozhovory s pěstouny byly vedeny v jejich domácnostech. V některých případech jsem komunikovala se samotnými pěstouny, jinde se při provádění rozhovoru shromáždili i další členové rodiny a někdy i pěstounské děti. To mohlo mít určitý vliv na zkreslení podávaných informací. Při kladení nepříjemnějších otázek týkajících se např. problémů, se kterými se při výchově dětí setkaly, jsem si všimla, že měli pěstouni tendenci vyhnout se odpovědi a nechali za sebe odpovědět dítě. Při rozhovorech s dětmi v PP jsem se snažila vyhledat pokud možno místo, kde bychom s mým informátorem měli co největší soukromí. Většina rozhovorů tedy proběhla na hřbitově, kde je opuštěná lavička, ze které je vidět na cestu po které by mohl někdo

přicházet. Chlapci a děvčata mi během rozhovorů vyprávěli o svých starostech velmi otevřeně. Bohužel jsem často získávala informace, které nebylo možné žádným způsobem ověřit, a proto jsem se rozhodla s těmito rozhovory alespoň prozatím pracovat co nejméně.

3 PĚSTOUNSKÁ PÉČE

Dříve než se budu věnovat pěstounské péči v kontextu romských obcí, je nutné vysvětlit základní pojmosloví a praktiky, podle kterých svěřování dětí do náhradní rodinné péče funguje.

Pěstounská péče je forma rodinného uspořádání, která se objevuje už od nepaměti snad ve všech společnostech na světě. Je nutné si uvědomit, že ji nelze vnímat jako samostatný fenomén, ale naopak jako součást širších společenských a kulturních představ týkajících se vzniku života, významu dítěte, vztahu mezi rodiči a dětmi, vztahů mezi manželi a významu rodiny. Z tohoto pohledu je patrné, že náhradní rodinná péče plní v různých společnostech různé funkce a týká se odlišného okruhu jedinců (Šanderová 2011: 12). Podíváme-li se na její význam v jiných kulturách, zjistíme, že v některých oblastech jsou příbuzenské vztahy na tomto principu zastoupené daleko častěji, než na principu biologických vazeb. To se děje například v některých kulturách západní Afriky nebo také v Oceánii či na severoamerické Arktidě. Děti opouštějí rodiče a odcházejí k pěstounům poté, co dospějí do 5-8 let věku. Pěstouni jsou zodpovědní za stravu, ošacení a socializaci dětí, kdežto rodiče zajišťují jejich vzdělání. Důvodů k pěstounství je hned několik. Rodiče se tak například snaží zvýšit ekonomickou uplatnitelnost svých dětí, uzavírají tak aliance mezi jednotlivými rodinami a někteří se také domnívají, že by své potomky nedokázali disciplinovat tak dobře, jako jejich pěstouni (Alber 2004, Silk 1987). V různých kulturách jsou příbuzenské souvislosti a výchova dětí vyjednávány různými způsoby. Ačkoliv se pěstounská péče může v našem kontextu zdát jako marginální uspořádání rodinných vztahů a výchovy dětí, existují oblasti, kde je tento způsob rodinného uspořádání dominantní. Pěstounská péče má i zde svou specifickou funkci a způsob vykonávání a ukazuje se jako poměrně složitý mechanismus.

3.1 Pěstounská péče na Slovensku

Abychom lépe pochopili následující kapitoly, popíšu blíže původ pěstounské péče a způsob jejího fungování v jednotlivých historických obdobích. Následně se zaměřím na současnou podobu zákona o náhradní rodinné péči, vysvětlím jednotlivé pojmy a zmíním také podmínky, za jakých se zájemci o PP mohou stát pěstouny.

Kořeny pěstounské péče pravděpodobně sahají k instituci kojných. Zmínky o chůvách, opatrovicích, pěstounkách a kojných se objevují už od starověku, kde působily v řeckých městských státech a v Římě, a později také na panovnických dvorech ve středověké Evropě. Za peníze, nebo za jiné materiální výhody se tyto ženy staraly o děti z vyšších vrstev, mezi kterými se ideál ženské krásy s těhotenstvím, porodem a kojením většinou příliš neztotožňoval (Matějček 1999:25). V době osvícenství, kdy se začaly hromadně budovat nalezince, se do této praxe začal svými předpisy a nařízeními angažovat i stát. Kromě toho, že i nadále fungovaly kojné, chůvy a opatrovatelky, které byly najímány zámožnějšími rodinami, začaly fungovat také pěstounky, které se staraly o děti z nalezinců. Brzy po narození byli nalezenci a sirotci posíláni k pěstounce na venkov a pobývali tam zhruba do šesti let věku, kdy se vraceli zpět do nalezince. Pěstounka byla za své služby odměňována platem, který vyplácel nalezinec (Ibid: 27). Po vzniku Československa v roce 1918 vláda navázala na systém péče, který fungoval v Rakousku-Uhersku. Pěstounská péče se v tu dobu dělila na čtyři typy. Byla to pěstounská péče „nalezenecká“, která umisťovala děti ze sirotčinců či nalezinců do rodiny. Ta o něj pečovala do 16 let, kdy se dítě vracelo zpět do ústavu. Dále to byla Pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními péčemi o mládež, která se řídila zákonem vydaným v roce 1921 o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. V tomto případě sociální pracovníci Okresní péče o mládež vyhledávali vhodné pěstouny (mravně bezúhonné, v dobrém zdravotním i psychickém stavu, s trvalým zaměstnáním, stálým

bydlištěm a schopností zajistit dítěti řádnou výchovu), kteří se o děti starali za plat, či bezplatně⁵. Třetí variantou byla pěstounská péče v koloniích, která vznikla na Moravě, ale časem se rozšířila i v Čechách. Tyto kolonie byly zakládány v určitých obcích, či několika sousedních obcích, kde sociální pracovníci vyhledali větší počet vhodných rodin a svěřili jim děti do pěstounské péče. Výhoda byla v tom, že rodiny byly blízko při sobě a bylo snazší je kontrolovat a v případě potřeby jim pomáhat s výchovou svěřených dětí⁶. Posledním typem byla pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny. V rámci tohoto způsobu byly děti nejčastěji svěřovány prarodičům nebo jiným příbuzným a to bez nutnosti soudního jednání. (Ibid: 29-30). K podstatným změnám došlo po roce 1948, kdy byly původní nalezinice přejmenovány na „ústav péče o dítě“, byly zrušeny Okresní komise péče o mládež, byl zničen dřívější systém péče o ohrožené děti a ukončena činnost všech dobročinných sdružení. V roce 1950 byly zrušeny všechny předcházející formy pěstounské péče (kromě příbuzenské) a obnovy se dočkaly až po 23 letech (Ibid: 30). Pěstounská péče a její různé varianty jsou běžnou součástí naší společnosti již po několik staletí. Stejně dlouhou dobu byl budován i systém péče, který byl na svou dobu poměrně propracovaný. Narušilo ho ale období komunistické nadvlády, která chtěla rodinnou péči nahradit péčí ústavní a sejmut tak břímě výchovy z jedinců, kteří mohli svůj čas věnovat práci a rozvoji tehdejší socialistické společnosti. Současný systém náhradní rodinné péče však v mnohém navazuje právě na období první republiky. Instituce, které jsou nyní zaváděny a označovány za nové (jako např. profesionální pěstounská péče) se osvědčily už v minulosti a nyní vznikají v modernizované podobě.

V současné době se náhradní rodinná péče na Slovensku řídí podle zákona o rodině č. 36/2005. Tento zákon vymezuje tři varianty, kterými

⁵ V roce 1932 bylo v této formě pěstounské péče umístěno až 15 tisíc dětí. V době protektorátu v roce 1942 počet dětí klesl téměř o polovinu (Matějček 1999: 29).

⁶ V roce 1937 bylo na území Československa 24 takových kolonií (Matějček 1999: 29).

stát zabezpečuje péči o nezaopatřené děti. První je náhradní osobní péče. V tomto případě se o nezaopatřené dítě stará někdo z blízkých příbuzných nebo přátel rodičů, se kterými již dítě navázalo nějakou vazbu. Druhou variantou je pěstounská péče. Zde je dítě svěřeno jedinci či páru, který splní podmínky pro žadatele o PP. Třetí variantou je svěření do ústavní péče, kdy je dítě vychováváno v dětském domově. Součástí ústavní péče je i profesionální pěstounská péče, kdy je dítě svěřeno tak zvanému profesionálnímu rodiči, který je zaměstnancem dětského domova, ale péči o nezletilé dítě vykonává v prostředí svého vlastního domova⁷. Ve všech třech případech náhradní péče dítěti zůstává identita, kterou mu předali jeho biologičtí rodiče. Ti mají ke svému dítěti vyživovací povinnost a mají právo se s ním nadále stýkat. Důležité je od náhradní rodinné péče odlišit osvojení neboli adopci. V tomto případě manželé, či jednotlivci přijímají dítě za vlastní a vznikají mezi nimi stejná práva a povinnosti, jako by byli jeho rodiči. Vztahy dítěte k jeho původním rodičům osvojením zanikají. Dítěti vzniká příbuzenský poměr k novým rodičům a k jejich příbuzným a zároveň dítě získá jejich příjmení.

Důležité je také zmínit podmínky, za kterých se jedinec, či manželský pár může stát pěstounem. Celá procedura, v průběhu které je vyřizována žádost o pěstounství, trvá přibližně půl roku a vyžaduje aktivní zapojení žadatelů do vyřizování úředních záležitostí. Zároveň jsou podmínky, které stát po potencionálních pěstounech vyžaduje, poměrně komplikované a neumožňují uspět každému. Podle zákona o rodině (§ 48 zákona č. 36/2005) se pěstounem může stát pouze fyzická osoba s trvalým pobytem na Slovensku, která je právně způsobilá, splňuje osobnostní předpoklady (zdravotní, osobnostní a hlavně morální), je zapsaná do seznamu žadatelů a způsobem svého života zaručuje, že bude PP vykonávat v zájmu nezletilého dítěte. K zapsání do seznamu žadatelů musí zájemce odevzdat žádost o zapsání, k té musí být přiložen výpis z rejstříku trestů, vyplněný dotazník, zpráva o zdravotním stavu

⁷ V současné době na Slovensku platí, že všechny děti do 6 let, které se dostanou do ústavní péče, musí být umístěny v profesionální pěstounské péči.

potencionálního pěstouna a doklad o majetkových poměrech. Následně musí žadatel projít přípravou minimálně 26 hodin. V jejím rámci jsou mu poskytnuty informace o náhradní rodinné péči, potřebách a vývinu dítěte, právech a povinnostech dítěte, a zároveň je posuzována jeho způsobilost vykonávat pěstounskou péči. Na konci přípravy je vydána závěrečná zpráva, na jejímž základě je osoba odmítnuta, nebo zařazena do seznamu žadatelů. Po splnění těchto formálních kritérií a získání dítěte do péče vzniká pěstounům nárok na státem garantovaný finanční příspěvek. Pro konkrétnější představu v tabulce 1 uvádím současnou výši příspěvků na děti v pěstounské péči platné podle pracovního znění 627 zákona č. 561/2008 o příspěvcích na podporu náhradní péče o dítě.

| Druh příspěvku - opakovaný (vyplácený měsíčně) | |
|---|------------|
| Příspěvek na dítě | 129,29 € |
| Odměna pěstounovi | 164,38 € |
| Odměna pěstounovi při péči o 3 a více člennou sourozeneckou skupinu | 116,38 € |
| Druh příspěvku – jednorázový | |
| Při svěřením dítěte do péče | 344,59 € |
| Příspěvek na osamostatnění dítěte (příjemcem je dítě) | 863,19 € |
| Příklad | |
| Rodina s jedním dítětem v PP | 293,67 € |
| Rodina se šesti dětmi v PP (z toho pět dětí jsou sourozenci) | 1 057,04 € |

Tabulka 1: Příspěvky vyplácené pěstounům.

4 GABRIEL TARDE A TEORIE NÁPODOBY

Jak je možné, že pěstounská péče zakořenila zrovna v této obci? Kde se zde tento fenomén vzal a jak je možné že se rozšířil mezi tak velký počet rodin? K tomu, abych odpověděla na tyto otázky a vysvětlila, co se v obci děje jsem se rozhodla využít teorii nápodoby Gabriela Tarda. Tento francouzský autor působil jako ředitel kriminální statistiky pod Ministerstvem spravedlnosti v Paříži, kde mohl sledovat, jakým způsobem vznikají a reprodukují se určité společenské fenomény a na základě těchto poznatků napsal knihu *Les lois de l'imitation* (1890), která přispěla k vysvětlení kolektivního chování a veřejného mínění. V posledních letech jeho života pracoval na prestižní univerzitě College de France. Tento současník a velký oponent Émila Durkheima se čím dál více dostává do povědomí sociologů, antropologů, ale i jiných sociálních vědců. Nemalou zásluhu na profanaci jeho jména jistě nese i Bruno Latour. Ten si vzal z Tardovy teorie základ pro svou Actor-Network Theory a označil Tarda za významného inspirátora a do jisté míry i předchůdce ANT, která v posledních letech neustále narůstá na oblibě u současných sociálních vědců (Latour 2005: 13 -16).

Bruno Latour (2005) upozorňuje na to, že lze v zásadě rozvíjet dva druhy sociologie – sociologii sociálního a sociologii asociací. Sociologie sociálního úzce souvisí s metodologickými postupy E. Durkheima vymezenými v Pravidlech sociologické metody, kterými se sociologie inspiruje až do současnosti. Durkheim navrhuje zkoumat sociální fakty, které definuje jako *„...řadu jevů, které vykazují znaky zcela zvláštní. Jsou to druhy jednání, myšlení a cítění existující mimo jedince a nadané utlačivou silou, kterou se mu vnucují. Následkem toho nemohou být zaměňovány s jevy biologickými, poněvadž spočívají v představách a činech, ani s jevy psychickými, které existují jen ve vědomí individuálním a jím. Tvoří tedy nový druh a jim musí být dáno a vyhrazeno označení*

společenské“ (Durkheim 1926: 37). Tato metodologie je založena na existenci sociálních jevů, které mají nadindividuální povahu a působí na jedince utlačivou silou (Durkheim 1926: 37). Sociolog by podle Durkheima měl mít na zřeteli během vytváření předmětu svého bádání, nebo během samotného dokazování tyto následující pravidla. Ve svém bádání by měl využívat pouze pojmy, které jsou dostatečně vědecké a vzdát se všech pojmů, které se vytvořily mimo vědu a pro nevědecké potřeby (ibid: 64). Jako předmět svého bádání by měl zvolit pouze takovou skupinu jevů, předem definovanou určitými vnějšími znaky, které jsou si navzájem podobné (ibid: 67). A zejména by zkoumané jevy měly být zobrazovány z té strany, kde se oddělily od individuálních projevů, tedy vnější znaky, z nichž sociolog definuje své bádání, musí být pokud možno objektivní a měřitelné (ibid: 75-78). V těchto požadavcích jsou ale podle Latoura závažné problémy. Když vytváříme vědecké pojmy, musíme si uvědomit, že většina z nich v realitě samo o sobě neexistuje. Představme si výrazy jako sociální kontext, status, třída, nebo sociální řád, jsou to pojmy, které nejsou reálné, jsou to jen abstraktní pomůcky, které si sociální vědci vymysleli, aby jimi popsali svět lidí. Durkheim ale sociology nabádá k tomu, aby podobné pojmy vnímali jako reálnější, než ty které používají lidé samotní. Tvrdí že, pokud vědec umožní převážit ve svém bádání pojmům, které využívají sami aktéři, znamená to dát nadvládu nižším duševním schopnostem nad vyššími a taková věda bude podle něj jen řečnickým slovíčkařením (ibid: 65). Sociolog je podle něj člověk, který disponuje lepšími schopnostmi pochopit svět lidí než oni samotní a má tedy povinnost jim tento jejich svět vysvětlit. Úkolem vědce by naopak mělo být rozkrývání vztahů, které se za podobnými pojmy skrývají. Prostor k vysvětlení a popisu reality by měl dostat aktér samotný. Problematické může být i zaměření se na předem definované sobě podobné jevy. Tím že se výzkumník během svého bádání zaměří na úzkou skupinu jevů, které jsou si navzájem velmi podobné, může vést k tomu, že si uzavře cestu k okolním jevům, které jsou s předmětem jeho zájmu propojeny vzájemnými vztahy. Může se mu tak stát, že bude sledovat pouze zlomek reality, vytržený z kontextu, nic nevypovídající o

skutečném světě. Nejzávažnějším problémem je však požadavek na objektivitu a měřitelnost sociálních jevů. Durkheim se tímto způsobem snažil sociologickou metodu postavit na úroveň přírodních věd, ale ve skutečnosti se mu podařilo pouze zastříť něco z jedinečnosti sociálních vztahů. V realitě sociálních vztahů totiž existují zejména jevy, které požadavku objektivnosti a měřitelnosti nevyhovují (jsou to například láska, přátelství, svoboda, etc.) a přitom hrají v životě lidí zásadní význam. Na úrovni sociálních jevů dokonce ani neexistují „objektivní“ měřidla, která by tyto jevy změřily. Největší potíž, která tkví v tomto postupu v tom, že se zde ztrácí možnost zodpovědět, jak se určitý nový jev prosazuje v aktuálních sociálních vztazích a mizí tak vztahová dimenze sociálního jevu (faktu) (srov. Durkheim 1926: 63-77).

Alternativou je podle Latoura sociologie asociací, která vychází z myšlení Gabriela Tarda. Ten ve své teorii prosazoval spíše individualistický přístup ke společnosti a vnímal sociální realitu jako systém vazeb, do kterých mohou být kromě sociálních aktérů zahrnuti také aktéři materiální. Už Tarde ve svých knihách argumentoval tím, že „společnost“ a „sociálně“ je univerzální forma spojení, spíše než nějaký druh látky (Marrero-Guillamón 2013). *„Sociálně zde není vnímáno jako nějaká speciální doména reality, ale spíše jako princip vazeb; nemáme žádný důvod oddělovat „sociální“ od ostatních vztahů například s biologickými organismy nebo dokonce s atomy, neexistuje žádný rozchod s filozofií a především s metafyzikou, který by byl nezbytný pro to, aby se sociologie stala sociální vědou, protože sociologie je ve výsledku jistým druhem inter-psychologie“* (Latour 2005: 13). V rámci tohoto přístupu by badatel měl klást velký důraz na aktéra samotného, nelimitovat ho v jeho roli informátora a podporovat ho ve schopnostech vytvářet vlastní teorie o tom, z čeho je společnost utvářena. Následovat jeho inovace a učit se od něj z čeho je pod jeho rukami vytvářena kolektivita, jaké metody vypracoval k tomu, aby držela pohromadě, a které příčiny nejlépe definují nová spojení, jež byl nucen vybudovat (Latour 2005: 9-12). V tomto se tato alternativa nejvíce odlišuje od sociologie

sociálního, protože ta má tendenci vysvětlovat realitu již skrze hotové abstrakce, místo toho, aby je stále znovu vysvětlovala a ukazovala, jak jsou ve skutečnosti utvářeny. Proto se domnívám, že Tarde oproti kritizovanému Durkheimovi nabízí vzhledem k tématu této práce (způsob šíření praxe pěstounské péče) mnohem nosnější alternativu, která nabízí možnosti pro nové promyšlení možností sociologie, respektive jakým směrem by se sociologie jako věda mohla ubírat.

Na první pohled by se mohlo zdát, že sociální život je složen z náhodných, vzájemně nesouvisejících a různorodých prvků, které si navzájem nejsou podobné. Stejný pocit můžeme mít, i pokud se podíváme na hvězdné nebe, nebo do přírodní říše. Už v dávných dobách však přišli astrologové s tím, že jednotlivá vesmírná tělesa jsou si navzájem podobná, stejně tak biologové začali hledat podobnosti mezi jednotlivými druhy organizmů. Tak vznikl nápad vysvětlovat hvězdné nebe, nebo přírodní říši prostřednictvím malého počtu logicky zřetězených pojmů pod jménem astrologie a biologie (Tarde 2000: 7). I přes výrazné rozdílnosti byly tyto vědy schopné najít určité podobnosti, i přes rozmanitost našly prvky reprodukce. Tarde říká, že je třeba si uvědomit, že neexistuje vědecká disciplína, která by se zabývala individualitami, vždy má v zorném poli rysy, které jsou pro určité entity společné, rysy, které se mezi jednotlivci opakují, nebo alespoň umožňují nápodobu. Povinností vědce ale není pouze asimilovat, nýbrž také diferenciovat, ale pouze v takovém rozsahu, kdy objekt diferenciací nabývá určitého množství kopií a je schopný neomezené reprodukce (ibid: 8). Podobným směrem by se měla ubírat i sociologie při jejím zaměření na sociální fakty. Sociálním faktem je pro Tarde entita, která je napodobitelná a je interpsychická (nebo intersubjektivní). Vědce by pak mělo zajímat, jakým způsobem je taková entita vynalezena a jak je rozšiřována, tedy jak dochází ke zprostředkování mezi jednotlivými interpsychickými jednotkami (ibid: 18-24). Jedná se zejména o zachycení vniku invencí a zákonů jejich nápodoby, což jsou podle Tarde mechanismy, díky kterým se jedinci i celá společnost posouvá dále ve svém vývoji a které tak napomáhají

společenskému pokroku (Tarde 1903: 148). Tímto způsobem můžeme přemýšlet i o pěstounské péči v kontextu zkoumané obce. Ve chvíli, kdy by se zde vyskytovala jedna rodina vychovávající děti v PP, jednalo by se sice o zajímavost, nicméně nebylo by nutné tomuto fenoménu přikládat větší důležitost. Teprve rozšíření PP mezi velký počet rodin v obci z ní podle Tarda činí sociální fakt, který by měl být z pozice sociálních věd vysvětlen.

4.1 Opakování, opozice a adaptace

Věda sleduje fenomény, které ji zajímají, prostřednictvím tří klíčových aspektů - opakování, opozice a adaptace a hledá zákony, kterými jsou tyto aspekty řízeny. Jako ilustrace zde poslouží příklad, který uvádí i Tarde (2000: 10). Biologické druhy mají tendenci množit se geometrickou řadou (zákon opakování), zároveň zde funguje boj o existenci a přirozený výběr (zákon opozice) k řádnému fungování obou těchto pravidel je důležitý i vzhled jednotlivých variant, produkce individuálních schopností, dovedností a harmonií a korelace členů daného druhu při růstu (zákon adaptace).

Vědění o určitém fenoménu se stává vědecktějším, ve chvíli kdy objevujeme stále větší množství podobností mezi entitami, jež pod něj spadají, a jsme schopni ho odlišit od jiných fenoménů. Při hlubším prozkoumávání poznáváme jeho různé části a dokážeme rozlišit podobnosti a opakování i u těchto částí. Například při zkoumání živočichů a rostlin se postupem času podařilo prokázat, že v jejich základu jsou stejné buňky, které v nekonečném koloběhu odumírají a opět vznikají. Ukázalo se tedy, že základním fenoménem života je neustálé opakování. Každá buňka nese funkci vyživování, aktivity, růstu a rozmnožování. Tuto formu zdělila od své předchůdkyně a sama ji přenáší na další generaci.

Dědičnost je tedy důležitým prvkem, který je podstatný při vytváření opakování a pomocí kterého je umožněno nekonečné rozšiřování, tedy přenášení fenoménu z jedné entity na další (ibid: 16). Cesta fenoménu však není úplně jednosměrná, nešíří se totiž lineárně, po rovné přímce. Tarde si společnost představuje spíše jako síť. Fenomén se tedy pohybuje po cestách, které jsou protínány mnoha křížovatkami a jeho směr tak není příliš předvídatelný (ibid: 18).

Aspekt opakování vidí Tarde jako nejdůležitější, ovšem aspekt opozice vnímá z pozice vědecké aplikovatelnosti jako nejvíce prakticky zajímavý. Pokrok vědeckého poznání totiž spočívá v tom, že odstraňujeme povrchní opozice, které jsou zaznamenatelné v první chvíli sledování fenoménu a nahradíme je bezpočet hlubšími, jemnějšími opozicemi, které je ovšem složitější odhalit (ibid: 37-38). Například to jsou opozice jako západ vs. východ, den vs. noc nebo nebe vs. země, jež v sobě často nesou subjektivní významy nebo mohou být výsledkem pověr, případně jsou spojeny se stereotypy. Nicméně s postupem vědeckého poznání se tyto významy vytrácely. Dalším příkladem může být opozice z oblasti chemie. Původní povrchní opozicí byla voda vs. oheň, s postupem bádání však vědci odhalili jemnější opozice, mezi kterými bylo také rozlišení na kyseliny a zásady (ibid: 39). S narůstajícím věděním se postupně eliminovaly původní falešné opozice a byly nahrazeny těmi skutečnými, nejniterněji přirozenými zkoumaným fenoménům. Je ale důležité si uvědomit, že současně s tím objevujeme i jisté asymetrie, například při zkoumání lidského těla byla objevena asymetrie mezi pravou a levou hemisférou. Každá z nich nese jinou funkci a v závislosti na tom i odlišné významy. Důležité je tedy nezůstat u těchto prvotních opozic, ale zkoumat problém dále do hloubky a objevovat hlubší opozice, které tyto asymetrie vysvětlí (ibid: 42). Podstatné je také pochopit, že opozice nemůžeme považovat za dva maximálně rozdílné stupně jednoho fenoménu. Spíše bychom je měli vnímat jako pár, dualitu, jejíž dva stupně si navzájem neodporují. Vždy jsou odlišné a v nějakém ohledu unikátní, ale projevují se spíše jako tendence nebo síly, které se

doplňují, než jako dvě opačné fáze jedné entity. Pokud se podíváme na dualitu horký vs. studený, můžeme vidět, že tato opozice vyplývá z reálné či předpokládané rozdílnosti sil, které produkují. Často se můžeme setkat s entitami, které jsou sice kladeny proti sobě, ale nevycházejí ze vztahu mezi dvěma silami, tendencemi či směry. Ty nazýváme pseudo-opozicemi. Jsou to například opozice mezi dvěma různými státy, rasami, náboženstvími, jazyky, etc. (ibid: 44-45).

Třetím aspektem je adaptace, s jejíž pomocí je zajištěna rovnováha a harmonie celku. Pro ilustraci zde popíšu systém, pomocí kterého cirkuluje na Zemi voda. Jsou zde hory, které jsou adaptovány k tomu, aby voda proudila říčním korytem směrem dolů až do moře. Jsou zde sluneční paprsky, které jsou adaptovány k tomu, aby vypařovaly vodu z moří a dostávaly ji nahoru do mraků. Je zde vítr, který je adaptován k tomu, aby přenesl mraky nad hory, kde voda opět spadne dolů. Jde tedy o cyklus aktů, které jsou vzájemně závislé a opakují se v drobných variantách a na jejichž základě je vytvářena nestabilní rovnováha (ibid: 69-70). Jeden celek, fenomén (v tomto případě koloběh vody) je složen z prvků (vítr, sluneční paprsky, hory), které jsou přizpůsobeny k vykonávání určité činnosti a ve spojení s ostatními prvky vytváří určitou harmonii. Ta ale není trvalá, jelikož některý z prvků může svou činnost kdykoliv omezit, nebo přestat vykonávat úplně. *„Zde můžeme vidět, že vývoj vědy, ať už v jakémkoliv oboru, spočívá v přechodu od velkého k malému, od neurčitého k přesnému od nepravdivého, nebo povrchního k hluboce zakořeněnému, spočívá v prvním objevování či představování si obrovské harmonie celku, nebo několika velkých, ale vágních externích harmonií, které jsou postupně nahrazeny nespočetně velkým množstvím interních harmonií, které tvoří nekonečný počet úspěšných, nepatrně malých adaptací“* (Tarde 2000: 69). Tarde ve své teorii rozlišuje dva stupně adaptace. Na prvním stupni jsou jednotlivé elementy jediného systému adaptovány samy na sebe. Představme si například lidské tělo, kde jednotlivé orgány jsou elementy, které jsou adaptovány tak, aby tvořily jeden celek, harmonii, tedy tělo. Následuje ale druhý stupeň, který tento

jednotlivý systém spojuje s dalšími systémy, které ho obklopují. Je důležité si uvědomit, že přizpůsobení se sobě samému se velmi liší od přizpůsobení se ostatním, stejně tak jako opakování na úrovni sebe samého (zvyk) se odlišuje od opakování i pro ostatní (dědictví) a opozice sobě samému (váhání, pochybnost) se liší od opozice s druhými (svár nebo soutěž) (ibid: 71).

Dalo by se říct, že věda je živa z podobností, rozdílností a harmonií, které se ustavují díky zákonům opakování, opozice a adaptace. Díky opakování existuje tendence neustálého růstu od nepatrného k ohromnému rozsahu. Základem sociálního opakování je specifická skutečnost existence nějakého prvního napodobitele, který utvoří výchozí bod pro šíření nějakého zvyku. Zákon opozice spočívá v tendenci podrobněji rozebrat stále se rozšiřující oblast, počátečním bodem tohoto zkoumání je lidský mozek určitého jednotlivce a konkrétněji buňka v jeho mozku, kam se zvnějšku promítá rozpor mezi dvěma přesvědčeními či touhami. A nakonec adaptace, jejímž základem je nějaký individuální vynález, který je přeurčen k tomu, aby byl napodoben. Nejprve se vyskytuje v mysli jednoho člověka a tato harmonie má tendenci se rozšiřovat dále mezi další jednotlivce, ale také má tendenci se spojit s jinými invencemi do logického páru. Díky tomuto napodobování a šíření mohou být vytvářeny velké kolektivní výtvořiny lidí, jako jsou gramatická pravidla, zákony, organizace a dělba práce, systém estetiky a etiky, teologie a další (Tarde 2000: 94-95).

4.2 Invence a princip jejího napodobování

Příčinu sociální změny a pokroku ve společnosti vidí Gabriel Tarde v invencích a jejich následné reprodukci. Invence je jakýkoliv vynález, praxe, představa, proces, slovo, etc., které má svého individuálního,

případně kolektivního vynálezce. Je to entita, která je vynálezcem vytvořena proto, aby mu pomohla překonat nějakou obtíž (Latour, Lépinay 2009: 35). Pokud se člověk potřebuje vyjádřit, vymyslí slovo, které opisuje předmět, o kterém mluví. Pokud potřebuje pozřít potravu a nezašpinit se při tom, vymyslí lžící, která mu umožní pocíťovanou obtíž překonat. A pokud se jeho invence osvědčí, začne být napodobována dalšími lidmi, kterým lžice požívání potravy také usnadní. Poté co se lžice stane hojně používaným nástrojem, se objeví jedinec, který potřebuje přenést větší množství tekutiny a napadne ho, že by mohl lžící prohloubit. Pomocí jeho invence vznikne naběračka, která by pravděpodobně nikdy nevznikla nebýt invence lžice a jejího rozšíření mezi další jedince. Sociální změna je tedy zakotvena až v druhé fázi – imitaci. Pouze invence, která je schopná zajistit svou reprodukci a přenos na další entity, zůstane zachována (Tarde 2000: 8-9). Invence vznikají, slučují se dohromady, jsou potlačovány, zanikají, šíří se a hromadí se. A jsou to právě invence, které by měly být sledovány a studovány sociálními vědci, abychom byli schopni pochopit, na jakém principu funguje chod společnosti.

Silou, která vznik a šíření inovací umožňuje, jsou přesvědčení a touhy. *„Věci, které jsou vynalezené a věci, které jsou imitované, jsou vždy myšlenkami nebo volbami, úsudky nebo úmysly, které ztělesňují určitý počet tužeb a přesvědčení.“* (Tarde 1903: 145). Společnost je organizována v souladu ke shodě nebo opozici jednotlivých přesvědčení, které jsou posilovány nebo limitovány navzájem. Přesvědčení (např. náboženské, morální, právní a politické, ale i lingvistické) jsou ve společnosti tvárnou silou, naopak funkční silou jsou touhy (např. ekonomické nebo estetické) (ibid: 146). Důležité je však upozornit na to, že tyto síly jsou vzájemně vyvážené, doplňují se a ani jedna z nich by neměla být výrazně upřednostňována před druhou. Vrátime-li se k příkladu se lžící, můžeme si všimnout, že její invence, byla umožněna právě na základě vzájemného vyvážení přesvědčení a tužeb. Touha po uspokojení hladu se spojila s přesvědčením o určité etiketě a vznikl nástroj, který do sebe zahrnul oba dva požadavky. Ve chvíli, kdy by

výrazně převládala touha po uspokojení hladu, nevznikla by pro tuto invenci příležitost, neboť by si jedinec našel snazší způsob jak do sebe dostat potravu a použil by k tomu například ruku.

Další zásadní součástí šíření inovací je rétorická moc, je to otázka přesvědčování, sylogismu a následného přesvědčení – tedy rétorického docílení moci. Ta zasahuje do schopnosti jednotlivců samých vyhodnotit a kalkulovat (Latour, Lépinay 2009: 40). Nicméně způsob kalkulování, o kterém je zde řeč, není založen na redukcionistické akumulaci, která se za každou cenu snaží být objektivní, ale spíše na intersubjektivitě, která bere v potaz hodnotové soudy jednotlivců. Hodnotu Tarde vnímá jako bytostně subjektivní a psychologickou dimenzi, kterou je velmi obtížné vyčíslit. Nicméně nevzdává se a tvrdí, že hodnoty jsou kvantifikovatelné díky jejich schopnosti nabývat určité intenzity. Představíme-li si konkrétní barvu, jediný její odstín, můžeme jí kvantifikovat tak, že změříme hodnoty, které jí každý jedinec přisuzuje, bez toho, aby se sama podstata barvy nějak změnila. V tom tkví jistá složitost, protože sociální vědy musejí reflektovat vlastnosti, které jsou sice vyčíslitelné, ale jejich kvantifikovatelnost je zahrnuta uvnitř subjektivity (ibid: 8). Některé subjektivní hodnotové soudy jedinců se ale mohou překrývat s hodnotovými soudy jiných jedinců a akumulovat tak touhy a přesvědčení, na jejichž základě dochází k vzniku invence a její následné imitace. K rozšíření invence tedy může přispět i proces založený na principu rétorické moci, který je do jisté míry podobný reklamě. K rozhodnutí používat lžíci nás totiž nemusí vést pouze určité touhy či přesvědčení. Do našeho rozhodnutí také může vstoupit třetí osoba, která se nás bude snažit přesvědčit o tom, že využívat při jídle lžíci je pro nás výhodné/nutné. My se rozhodneme její argumenty vyhodnotit a na základě dedukce je přijmeme. Nicméně nepřijmeme lžíci na základě jakýchsi objektivních kritérií, které stojí nad jedincem a jsou mu nadřazeny (například sociální kontext nebo struktura), ale na základě intersubjektivních kritérií, které vznikají na základě vyhodnocování tlaků, preferencí, tužeb etc., které přicházejí z vnějšku, ale i z nitra jedince

samotného. V tu chvíli hranice mezi vnějším a vnitřním mizí a prolínají se v rámci jediného rozhodnutí konkrétního jednotlivce. Může se tedy stát, že na základě intersubjektivní kalkulace jedinec vyhodnotí, že využívání lžíce je pro něj z nějakého důvodu nevýhodné a bude pro uspokojení hladu využívat raději ruku (nebo jiný způsob/nástroj). Tarde tedy nerozlišuje mezi jednotlivcem a společností, mezi „psychologickým“ a „sociálním“ ale tvrdí, že všechna rozhodnutí se dějí na inter-psychologické rovině, která do sebe zahrnuje jak to co je nějakému člověku vnější, tak to co je mu osobní. Jedinec a společnost se ve chvíli vytváření určitého rozhodnutí stávají dvěma dočasnými celky, částečně stabilizované, uzly na síti, které jsou úplně oproštěné od veškerých konceptů, které jsou obsažené v „běžné“ sociologii (nebo chcete-li sociologii sociálního) (ibid: 8-9).

K šíření nových záležitostí také přispívají tři aspekty, které jsem již popisovala výše – opakování, opozice a adaptace. Nejprve dochází k opakování první rozdílnosti, poté je vytvářen odpor, který se staví proti opakované invenci a nakonec dochází k adaptaci, kdy je invence přijata (Latour, Lépinay 2009: 34). Ve chvíli, kdy je vytvořena nová invence a je opakována prvními jedinci, mohou další jedinci pochybovat o její účinnosti, být nedůvěřiví, může jim připadat, že starý způsob (nástroj, postup, slovo etc.) byl dostačující. Pro úspěšnost a rozšíření invence je důležité, aby byl tento první odpor překonán a co největší množství jedinců začalo invenci používat. Ve chvíli, kdy je považována za běžnou, můžeme říci, že se adaptovala. Nás především zajímá, jakým způsobem se ustanovují opakující rysy a jak dochází k reprodukci určitého vzoru a jeho přenášení na další aktéry. Tarde zde mluví o dvou směrech, pomocí kterých je vytvářena lidská historie. Jsou to zvyk a móda. Existují epochy pevně zakořeněných tradic, ve kterých dominuje imitace modelů po předcích, tedy konvencionálně uznávané způsoby předávání invence. A pak existují epochy módy, kdy je řada odedávna uznávaných ideálů a pravidel, nahrazena novými myšlenkami (Tosti 1897: 495). Epoque zvyku tedy neposkytuje příliš možností ke změně již užívaných pravidel,

nástrojů, způsobů, etc. Invence sice mohou vznikat, ale je velmi nízká pravděpodobnost, že se rozšíří. Společnost totiž neposkytuje dostatečnou otevřenost pro šíření nových záležitostí. Zato epocha módy je velmi příhodná pro vznik nových invencí a zejména pro jejich šíření, protože se vyskytuje minimální počet bariér, které by jejich rozšiřování bránily.

Důležité je také zmínit, jakým způsobem Tarde promýšlí akumulaci fenoménů. Je sice pravdou, že pokrok je umožněn za prvé vzrůstajícím počtem různých tužeb a za druhé vzrůstajícím počtem stejných exemplářů od jedné tužby, neboť více podobností umožňuje expanzi a rozšiřování produkce. Nicméně je třeba říci, že akumulace je jen jednou částí nezbytnou k rozvoji (Latour, Lépinay 2009: 36-37). V případě, že by pokrok a sociální praxe obecně fungovali pouze na akumulaci, jednotlivé fenomény by neustále narůstaly, ale nemohly by změnit svou cestu. Mohlo by se tedy stát, že náš svět by byl zahlcený entitami a procesy, které nemají žádné opodstatnění a zakotvení v realitě. Pro akumulaci je tedy místo až ve chvíli, kdy se daná teorie osvědčí, tehdy se fenomén stane napodobovaný a šířený mezi velký počet jedinců. Akumulace je tedy zákonitě pouze jednou částí nezbytnou k rozvoji společnosti (ibid: 36-38). Každá invence je tak nucena reagovat na aktuální podmínky a neustále reflektovat své okolí. Může se tedy stát, že invence, která se adaptuje v určitém období, se v jiném období transformuje do odlišné podoby, která bude daleko lépe odpovídat požadavkům té doby. Může se také stát, že bude nahrazena novou invencí, nebo úplně zanikne. Je třeba neustále vynalézat další řešení s ohledem k ostatním inovacím, které časem vznikají (ibid: 39).

Invence a imitace jsou podstatnými prvky sociální reality, díky kterým jsou jedinci a společnost schopni se posouvat dál ve svém vývoji. Invence vzniká v mysli jedince, či kolektivu a je platná pouze pro jediný moment svého vzniku v případě, že není schopná zajistit si dalšího napodobitele. Aby mohla invence vzniknout, musí její vynálezce přijít na myšlenku, která vykročí z dříve ustavených linií nápodoby a uvede tak v život nový způsob praxe. Ten se buď osvědčí a stane se

napodobovaným, nebo se neosvědčí a zanikne. I Tarde podotýká, že ne každá invence se vždy setká s úspěchem. „*Naším problémem je pochopit proč, když máme sto různých inovací, které vznikly v ten samý čas – inovace ve formě slov, mytologických představ, industriálních procesů, etc. – deset z nich se rozšíří mezi lidi, zatímco devadesát jich upadne v zapomnění.*“ (Tarde 1903: 140). Invence tedy musí obsahovat něco, co ji zajistí její úspěšnost u dalších napodobitelů, jinak skončí, zanikne, zapomene se na ni. Tím něčím musí být podobné touhy a přesvědčení ostatních jedinců, kteří se setkávají se stejnou obtíží jako vynálezce určité praxe. Nahromaděné touhy a přesvědčení totiž vedou k expanzi a rozšíření produkce té dané invence. Pokud bude větší množství lidí, kteří se budou chtít dostat z jednoho místa na druhé, ujme se vynález auta. Pokud ale tahle touha bude vlastní pouze jedinému člověku, nemá tato invence šanci se rozšířit. S tím souvisí také otevřenost společnosti pro nová řešení. Ve fázi zvyku většinou není po novinkách poptávka a jsou reprodukovány staré vynálezy. Zato ve fázi módy je otevřenost novým záležitostem poměrně významná a neexistují výrazné bariéry, které by expanzi inovací bránily. Šíření invencí může být také podpořeno rétorickou mocí, pomocí které jsou snadněji překonány pochyby a nedůvěra v daný vynález a usnadní se tak adaptování invence mezi větší počet lidí. V následující 5. kapitole nejprve popíšu obec, kterou jsem zkoumala a určitá specifika, která podle mého názoru k ustavení pěstounské péče v obci mohla přispět. V kapitole 6.1 *Krise a inovace* se pokusím představit, jakým způsobem byla invence pěstounské péče v obci vynalezena. Jaké obtíže vedly k jejímu vynalezení a jakými alternativními způsoby se obyvatelé obce s těmito obtížemi snažili vypořádat a proč uspěla zrovna PP. V kapitole 6.2 *Šíření invence* se zaměřím na způsoby rozšíření invence PP mezi další obyvatele v obci a na to jak se PP adaptovala na běžnou praxi. Kapitola 6.3 *Problémy s rozšířením invence* pak představuje síť institucí, které s pěstounskými rodinami interagují a ukazuje jakými způsoby se tak děje. A v kapitole 6.4 *Pěstounská péče a Teorie nápodoby* se pokusím zjištění z terénního

výzkumu více přiblížit Tardově Teorii nápodoby a shrnout je do kompaktního celku.

5 POPIS OBCE

Obec se nachází na východě Slovenska, má 650 obyvatel a je specifická hned několika věcmi. Samotný fakt, že v obci je 85% zastoupení Romů by nebyl až tak zvláštní, zajímavá je spíše jejich životní úroveň, která se vymyká stereotypnímu pohledu na Romy, spojenou se situací v mnohých romských osadách na východním Slovensku. Jak rádi hrdě poukazují, když přijedete do obce, „ty hezké opravené domy s novou fasádou, plastovými okny a nablýskanými ploty patří Romům, kdežto ty starší a ušmudlanější neromské minoritě“. Přestože v dnešní době zde většina Romů pobírá dávky v hmotné nouzi, nelze jejich životní standard v žádném případě připodobnit k situaci v některých romských osadách. Obyvatelé mezi sebou komunikují převážně východoslovenským nářečím a romština se z jejich slovníků pomalu vytrácí. Zbytek romského jazyka, který zde přetrval však má jen málo co společného se současnou romštinou používanou jinde na Slovensku. A tak říkají, že pokud by se potkali například s někým z romské osady, ani by mu nerozuměli. Můžeme u nich tedy pozorovat určitou snahu distancovat se od obyvatel romských osad, kteří podle nich nežijí zodpovědným životem.

Tato odlišnost má své kořeny už před druhou světovou válkou. Přibližně v té době se do obce přistěhovaly první romské rodiny. Nicméně přesný termín příchodu Romů, mi není známý. Víím jen, že moje paní domáci, která se v obci narodila během druhé světové války, vyprávěla o svých prarodičích, kteří už hospodařili na pozemku, kde nyní stojí jejich dům. Zároveň to také je nejstarší generace, ke které jsem se dokázala dostat při vykreslování příbuzenských vztahů v rámci obce. Podle všeho to vypadá, že právě babička a děda mé paní domáci a jejich vrstevníci jsou zakladateli místní romské komunity. Těmto prvním rodinám tehdy ještě majoritní neromské obyvatelstvo vymezilo místo na takzvaném

táboře⁸ kousek za vesnicí. Tato starší generace začala na svých pozemcích hospodařit a postupně to učila i svoje děti a vnoučata. Málokterá rodina ještě v dnešní době chová dobytek. Ale téměř na každé zahrádce jsou zasazeny brambory, fazole, rajčata, papriky a jiné plodiny, které si rodiny samy pěstují. Situaci ve vesnici také prospěla 100% zaměstnanost za dob komunismu, kdy většina lidí pracovala v místním zemědělském družstvu. V tomto období si místní Romové brali půjčky, kupovali pozemky v obci a na nich si stavěli vlastní domy. Po roce 1989 se družstvo postupně zavíralo a všichni Romové ve vesnici časem přišli o svou původní práci. Momentální 20% nezaměstnanost v kraji⁹, jim co se týče práce, ani příliš dobré vyhlídky nenabízí. Přestože velké množství Romů má alespoň výuční list, naděje na získání zaměstnání je téměř mizivá. V okolí je pouze jedna továrna, která místní obyvatele přijímá, často však jen na tři měsíční zkušební dobu. V souvislosti s touto praxí jsem totiž byla upozorněna na to, že zaměstnavatelé za zaměstnance ve zkušební době nemusí platit odvody státu, může tedy pro ně být výhodnější neustále točit nové zaměstnance, než zaměstnat někoho natrvalo. To ovšem Romy v obci často odrazuje od pokusů ucházet se zde o zaměstnání vůbec. Navíc náklady na dojíždění a stravování v práci jsou vysoké a měsíční plat nepřevyšuje dávku v hmotné nouzi¹⁰, z toho

⁸ Označení tábor je spíše neoficiální. Je to jediná část obce, kde domy neleží podél hlavní komunikace. Vzhledem k tomu, že v dnešní době Romové bydlí na celém území obce (nejen na táboře), nenese v sobě toto označení ani negativní konotace.

⁹ V červnu roku 2013 dosahovala nezaměstnanost v Košickém kraji 20,7%. V okrese, kde se obec nachází je však ještě o přibližně tři procentní body vyšší. Zdroj: http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254 [cit. 6.12.2013]

¹⁰ Měsíční dávka v hmotné nouzi je 420 euro pro tříčlennou rodinu. Měsíční plat v továrně je 400 euro. V továrně je třísměnný provoz a je pochopitelné, že žena s malým dítětem nechce nechávat své dítě samotné. Do práce by tedy mohl chodit pouze muž. Nicméně rychlou kalkulací zjistíme, že se to rodině nevyplatí. Pokud muž přízná na úřadě práce svou výplatu, přijde o sociální dávku a ještě bude muset z výplaty hradit cestovné a stravu v práci. To znamená, že v případě že jeden z rodičů chce pracovat, finanční situace rodiny se zhorší.

důvodu se mnoha obyvatelům obce nevyplatí být zaměstnán. Přesto si však Romové svůj životní standard různými strategiemi dokázali udržet¹¹.

Obec je rovněž specifická velkým množstvím různých náboženství v poměru k počtu obyvatel¹². Podle záznamů v obecní kronice jsou nejpočetnější skupinou lidé hlásící se k Řeckokatolické církvi, následují je Pravoslavní a Svědkové Jehovovi. V menším zastoupení se vyskytují Římskokatoličtí věřící, Adventisté a členové Církve Bratrské. Co se týče pěstounů, setkala jsem se v jejich řadách převážně s Řeckými katolíky a poté se Svědky Jehovovými. Děti, které mají pěstouni svěřeni do PP, s nimi navštěvují bohoslužby nebo shromáždění hlavně v nižším věku. Ve starším věku je účast ponechána spíše na jejich rozhodnutí. Zajímavé je, že dvě rodiny, které budu zmiňovat v následujících odstavcích a které měly v počátku největší vliv na vznik a rozšíření PP v obci, jsou silně věřící¹³. Jak ukazuje výzkum Podolinské a Hrustiče (2010: 11-12) náboženská změna je v kontextu romských komunit často spojena i se změnou sociální, která bývá následně vnímána v pozitivním smyslu. To je v této obci důležité hlavně ve spojitosti se Svědky Jehovovými. Centrálním prvkem jejich náboženství je „svědčení o pravdě“, to věřící mohou vykonávat prostřednictvím misijní činnosti, aktivní účasti na shromážděních, ale také svým morálním a etickým způsobem života, který je ze strany náboženského sboru kontrolován a sankcionován (Podolinská, Hrustič 2010: 76). V tomto smyslu mají Romové potenciál stát se vzorem pro ostatní a šířit pozitivní návyky i mezi ostatní spoluobčany.

¹¹ Téměř každá rodina má mimo vlastního domu i automobil, televizi, počítač (etc.).

¹² Všichni Romové jsou zde propojeni bližšími či vzdálenějšími příbuzenskými vazbami a není výjimkou, že i v rámci blízkých rodinných vztahů Romové vyznávají různá náboženství. I přes tuto skutečnost mi není známo, že by náboženská rozdílnost vedla k výraznějším sporům mezi obyvateli v obci.

¹³ První pěstouni se hlásí ke Svědkům Jehovovým. Druzí pěstouni se hlásí k řeckokatolické církvi.

Ovšem nezajímavější a pro tento text nejpodstatnější skutečností je právě fenomén pěstounské péče. V roce 1996 přišly do obce první 4 pěstounské děti a od té doby se toto číslo rapidně zvedlo. Na zmiňovaných 650 obyvatel připadá v současnosti okolo 100 dětí v PP. Dříve se počet pohyboval až okolo 130 dětí, nicméně některé už odrostly, jiné byly z PP odebrány následkem různých stížností a podezření na zanedbanou péči. Některé dokonce odešly předčasně na vlastní žádost. Zatímco všude jinde na Slovensku je pěstounská péče roztráštěna a omezuje se především na jednotlivé rodiny rozesté po různých obcích nebo městech, v této obci došlo k rozsáhlé koncentraci pěstounů na jednom místě. Otázkou je co takovéto nezvyklé rozšíření pěstounské péče způsobilo.

6 PĚSTOUNSKÁ PÉČE V OBCI

6.1 Krize a inovace

Za určitý výchozí moment lze považovat změny po roce 1989, kdy bylo postupně zrušeno zemědělské družstvo. To bylo po dobu komunismu hlavním zaměstnavatelem obyvatel v obci. Místní od té doby vyzkoušeli různé strategie jak získat nějaký příjem. Většinou však za prací museli odjet do zahraničí (převážně do Čech, nebo do Velké Británie), nebo se uplatnili jako dělníci na různých větších stavbách v okolí.

V kontextu hledání nových pracovních příležitostí se stali výjimečnými Marián a Anna Mackovi. Poté co ztratili práci na družstvu, začali v obci provozovat obchod. Ten jim nabízel zaměstnání v blízkosti jejich domova. Po čase však obchod začal mít problémy, a to z následujících důvodů. Za prvé se Marián a jeho žena už v roce 1987 stali svědky Jehovovými.

„...bol som abych tak povedal taký, ako každý človek, opíjal som sa keď bola výplata, a tak ďalej a čo som robil, fajčil som, no mnohé veci som robil, no a jedného času, ako bol som chorý, bol som v nemocnici a tam som počul dačo o biblii, o božom slove no a toto ma podnietilo k tomu aby som študoval, no a tám som sa dozvedel že človek sa môže zmeniť, a skutočne aký zmysel život ma, čiže nie len taký život opiť sa, fajčiť, po zabavoch chodiť a tak ďalej, to boh nezakazuje, človek sa má baviť, ano, má sa veseliť, zo všetkeho, má mať radosť, ale musia to byť takto v meze, aby sme sa pačili jemu, a potom aj všetkým ľuďom v okolí...“ (Marián Macko)

Tato změna v náboženském vyznání, pak vedla i k dalším podstatným změnám v dalších oblastech jejich života. Nejmarkantněji se asi změnilo jejich uvažování a chování. Svědkové Jehovovi zakazují svým členům pít

alkohol, kouřit cigarety, což do určité míry vede k zlepšování jejich finanční situace. Učí je číst z bible a na jejím základě argumentovat, což vede ke změně ve vyjadřování. A zároveň jsou vedeni k takovému způsobu života, kdy se budou líbit Bohu i ostatním lidem. Provozování obchodu tak šlo proti jejich náboženské filozofii.

„...najviacej sa zaraba na palinke na cigaretoch a tak viete, no a my sme to nemohli, lebo ak ja chcem čisto žiť a vám budem ponúkať?...“ (Marián Macko)

Druhým významným faktorem bylo něco, co lze označit jako tendence k rovnostářství. Tato strategie je rozšířená mezi většinou obyvatel v obci a nezáleží na tom, zda jsou to Romové či Neromové. Tendence k rovnostářství se na Slovenském venkově, začala projevovat zejména během socialismu (Kandert 2004: 79). Domy, které dříve sloužily k hospodářské činnosti, se přestavovaly na modernější jedno i dvoupatrové vily a současně s tím se měnilo i rozvrstvení obyvatel v obcích. Sousedy se tak stávali lidé stejného či podobného ekonomického i sociálního postavení a narušilo se tak tradiční stavovské dělení obyvatel vesnice, které bylo typické před nástupem socialismu. Ve zkoumané obci se do novostaveb stěhovali i romští obyvatelé, kteří se postupně přestávali od jejich neromských sousedů, co se týče ekonomického postavení, úplně odlišovat a dostali se tak do referenční skupiny, se kterou se mohli neromové porovnávat. Jedním z hlavních prvků rovnostářské strategie je závist, která hraje ve vztazích mezi obyvateli obce poměrně významnou roli. Dobře to ilustruje následující příhoda, které jsem byla svědkem. Dvě rodiny si jely do cukrárny ve vedlejší vesnici pro odřezky z dortů a cukrářka jim místo dvou malých krabic, připravila jednu velkou. Obě dvě rodiny z toho byly poměrně rozpačité. Nastal totiž problém jak se rozdělit. Po několika neúspěšných pokusech zbytky od dortů rovnoměrně přendat do dvou nádob, se rozhodli rozříznout krabici nožem na polovinu. Sice pak spoustu odřezků z neuzavřené krabice po cestě domů poztráceli, ale důležité bylo, že se rozdělili spravedlivě. To odkazuje k určité rovnostářské strategii, která je mezi místními obyvateli rozšířená. Tímto způsobem komunita do jisté

míry potlačuje strategie, které by koncept rovnostářství narušovaly, a stavěly někoho vůči ostatním do určité výhody¹⁴. Co se týče Mackových, ti provozováním obchodu získali lepší pozici vůči ostatním lidem v obci a tím se dostali pod nepříjemný nátlak závisti a pomluv. I to tedy podpořilo jejich rozhodnutí obchodu se vzdát.

Třetím a zároveň asi nejpodstatnějším problémem, který v souvislosti s provozováním obchodu Marián s Annou zmiňovali, byla skutečnost, že místní Romové často nakupovali na dluh. Nejprve měli Mackovi možnost pořizovat zboží do obchodu na faktury s delší splatností. Obtíže však nastaly ve chvíli, kdy dodavatelé začali vyžadovat platbu s okamžitou splatností. Romové pokračovali ve svém návyku, stále nakupovali na dluh a Marián s Annou se brzy ocitli ve finančních problémech. Všechny tyto tři faktory je vedly k rozhodnutí obchod zavřít a prodat.

V tu chvíli se ocitli bez stálého zaměstnání a jejich kroky vedly na úřad práce. Zde uviděli leták, propagující pěstounskou péči, který ji prezentoval jako formu přivýdělku. Mít práci pro ně bylo velmi důležité. V tu dobu se starali pouze o nejmladšího syna, starší dcery byly vdané. Jejich dvougenerační dům byl z většiny prázdný, a proto se rozhodli, že tuto nabídku vyzkoušejí. Nejprve museli splnit nutné podmínky a sehnat potřebné dokumenty (viz kapitola 2.1) a odnést je sociálním pracovním na Úřad práce, sociálních věcí a rodiny (ÚPSVaR), aby se zapsali do seznamu žadatelů o PP (v roce 1996). Následně si je pozvala sociální pracovnice z Košic, která má na starosti umístování dětí z dětských domovů do rodin. Po pohovoru jim vybrala dětský domov v okolí jejich bydliště, ve kterém si měli vyzvednout děti. Tři chlapce jim pracovnice

¹⁴ Podobná praxe se objevuje i v souvislosti s PP. Jednotliví obyvatelé obce na sebe navzájem posílají anonymy, které upozorňují na údajné zanedbávání či týrání pěstounských dětí. Velký problém s tím měli i moji domácí, kterým na základě opakovaných stížností odebrali děti z péče. Když jsem se ptala proč na ně ostatní posílali anonymy, dozvěděla jsem se, že sousedé jim pravděpodobně záviděli jejich nové auto a místo poslance, které muž získal na obecním úřadě.

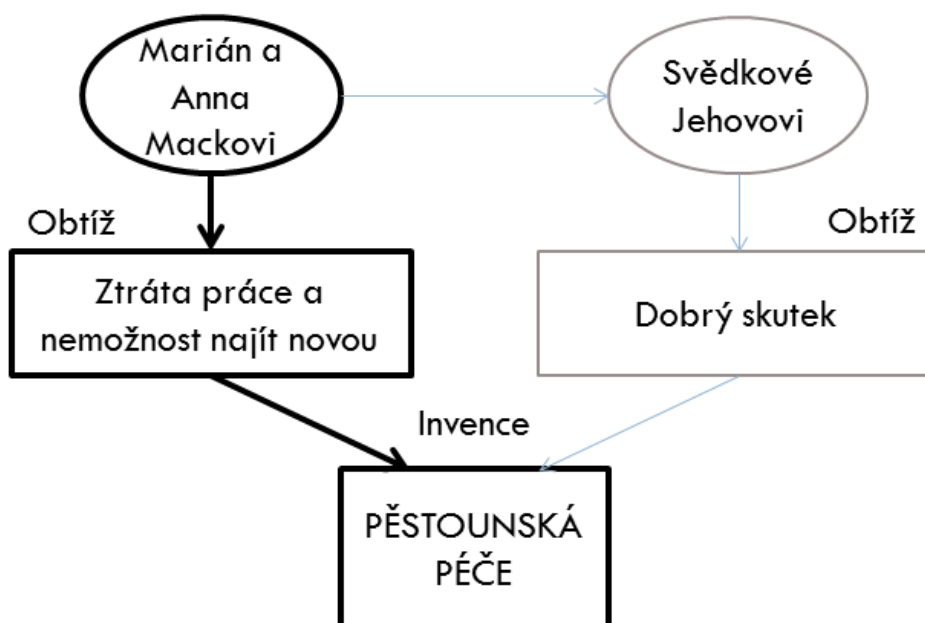
domova přidělily a čtvrtého si vybrali sami¹⁵. Doba, po kterou se děti adaptovaly na nové prostředí, byla pro pěstouny velmi náročná. Dokonce prohlásili, že v dětském domově jim svěřili takové děti, se kterými si vychovatelky nevěděly rady, a chtěly se jich zbavit¹⁶. Dva z chlapců kvůli přetrvávajícím problémům po pár týdnech vrátili zpět do domova a vyměnili je za dva jiné. Ti už se přizpůsobili svým pěstounům a dorostli u nich až do dospělého věku. Poté co dostudovali a založili vlastní rodiny, se Marián s Annou rozhodli, že si vezmou do péče další tři chlapce. Ti s nimi až do dospělosti nezůstali. Po několika letech v PP si o dva z nich požádala jejich matka a vrátili se za ní zpět do původního domova. V tu dobu (v roce 2007) jejich vlastní syn opustil svou ženu a zanechal ji samotnou v pokročilém stadiu těhotenství a třemi malými dětmi. Marián a Anna se tedy rozhodli ukončit PP i posledního chlapci, který u nich zůstával, a vzali si do náhradní osobní péče dva starší vnuky, o které se starají doposud.

Tento případ je zajímavý tím, že ukazuje, jakým způsobem dochází k vyrovnání se s krizovou situací, pomocí vytváření inovativních alternativ a co rozhoduje o jejich funkčnosti na lokální úrovni. Pokud se vrátíme ke Gabrielu Tardovi a jeho teorii nápodoby, můžeme si všimnout, že Marián a Anna Mackovi vytvořili invenci. Tou první, kterou vynalezli a prostřednictvím které se snažili dostat přes nenadálou situaci, bylo otevření obchodu. Marián se zmiňoval o určitých faktorech (nakupování na dluh, závist v obci a náboženské přesvědčení), které mu bránily obchod provozovat, a které odsoudily tuto invenci k neúspěchu. Byli tedy nuceni reagovat na obtíž novým způsobem. Už se málem musel smířit s tím, že bude podobně jako ostatní odkázán na podporu v nezaměstnanosti, v čemž se mu vnuknula nová invence, stát se pěstounem. Nicméně v tu dobu byl Marián nucen se vypořádat ještě s

¹⁵ Rodiče, kteří se stali pěstouny o pár let později, už měli možnost si děti vybrat na základě fotografií a videí.

¹⁶ S touto připomínkou jsme se nasetkala pouze v případě prvních pěstounů. Mnohokrát se opakovala i z úst dalších rodičů dětí v PP.

jednou záležitostí. Svědkové Jehovovi jsou totiž svými náboženskými vůdci vyzýváni k tomu, aby během svého života vykonali nějaký větší dobrý skutek. Stát se pěstounem dobře naplňovalo tento požadavek. Nemyslím si, že by tato obtíž přímo motivovala Mariána a Annu k vytvoření invence pěstounské péče, ale jistě k ní minimálně částečně přispěla. Pomocí jedné invence se tak dokázali přenést hned přes dvě obtíže (viz graf č. 1).



Graf č. 1: Způsob vzniku invence v případě Mariána a Anny Mackových.

Pěstounská péče se následně ukázala jako udržitelná alternativa, která jim kompenzovala ztrátu zaměstnání a daleko lépe zapadala jak do konceptu jejich náboženského vyznání, tak do rovnostářských strategií, které byly vyžadovány ze strany ostatních obyvatel obce. PP totiž byla daleko snadněji reprodukovatelná než jejich první invence (otevření obchodu). Pěstouny se totiž mohli stát téměř všichni, kdežto obchod si všichni z logických důvodů otevřít nemohli. Mackovi tak vynalezli invenci

pěstounské péče, která uspěla a stala se v kontextu obce hojně napodobovanou praxí. A nyní se zaměřím na způsob, jakým se pěstounská péče rozšířila mezi tak velký počet rodin v obci.

6.2 Šíření invence

Druhými pěstouny se stali Radoslav a Mária Tancošovi. Mária si i přes prvotní nesouhlas svého muže prosadila svůj záměr vzít si děti do péče. Podle jejich slov se cítila v jejich velkém domě osaměle, protože poté co se vdaly a odstěhovaly jejich dcery, zůstali tam bydlet s nejmladším synem jen ve třech. Další důvody se samozřejmě také týkaly práce a financí:

„...dzivčata se rozišli, chlapec tu ostal sam s nami, že my u chyži buli len trojko, a tu vidzice jaky tu dom velky, no a, naše jej gunovalo, že my byli naučeny na dzeci, že z dzecmi, aj keď vianoce, velka noc, nas to tešilo...“

„...no utorim ta mam doma robotu, budzem mac doma robotu, jak tak mi žic, v chudobe, bo to jem tote dzeci še budu dobre mac, aj ja, bo dajaky korunky dostanem...“. (Mária Tancošová)

Po splnění formálních požadavků jim doma přibyli dva chlapci. Ze začátku jim nějakou dobu trvalo, než se s nimi sžili. Mária definuje dvě stádia, kterými během adaptace prošli. Nejprve jim domů přišly cizí děti:

„...my nehodny na nich zvyknuc buli, to bula calkom inakšia natura jak co našo dzeci buli taky buli rozpušceny, tu nie taky jak našo, že mi, našomu povim Stano nerob toto a vun prestane, bo vun sebe váži svojich rodičov, že ich nebude rozídat', ale toty prišli cudzi, ja jim vyšvetlujem a vuni ši z toho nič nerobia, rozbívajú všecko, ničia, to těžko bulo, ja bula taka tzicha žena, a vuni, mi dali, u šrce, taky jak zlo bolo už, no ja jim vyšvetlujem, toto jak čistotu neutrimovali, ponožky, šaty špinavy do šatoch chpali, do čistych, do skrini, no to už jak mame kupelku, mame tam koš na pradlo, nie težko jim bulo vžať a hodit tam do koša, do čistých šatov, chpali...“ (Mária Tancošová)

Stěžovala si, že děti zlobily a neměly vytvořeny téměř žádné hygienické návyky. Hlavní odpovědnost za to podle ní nesl dětský domov, který děti nebyl schopný vychovat. Nicméně časem si na ně zvykli.

„...no ale veckaj nam už dobre bulo, ja si už ta jak zvykla na nich, my prišli na to že toty dzeci treba zamesnavac, dat jim dajaku robotu že by nevystrajali no tak sme furt daco vydumali, no idzeme chlapci toto porobime, no a vuni už taky dostali jak prax do toho, do tej roboty, že vuni už zabudali na, toty, že jim daco treba vystrajat, a lepší še ku nam približovali, že už veděli že to mama, tu ocko, a my zme z nima pracovali, a ukazovali sme jim, bo mame aj humno veľky, pozemok, zahrádku, učili sme jich ak treba zemiaky sadit, a deti toto mali už inakšie myšlenky, že sa už zaoberali, ako v rodine ak treba žic...“. (Mária Tancošová)

Chlapci jim pomáhali na zahradě, okolo domu i v kuchyni a časem se dokonce vypracovali na poměrně zručné řemeslníky.

„...(N)o a veckaj už bula radojsc tu s nimi buc, veľka radojsc, to veľka pomoc aj naš chlapec mal s kym spať u detskej, a už kamaraci buli, na futbal, že tu už dobre, Vianoce oslavovali zme tu krásně z nima, darčeky...“. (Mária Tancošová)

Rozhodli se, že ke dvěma chlapcům přiberou jejich sourozence, kterého úřady umístily do jiného dětského domova než první dva bratry a tak se mezi sebou vůbec neznali. Povzbuzeni tímto skutkem, kterým se jim podařilo rodinu spojit, do péče přibrali další dva chlapce se shodným příjmením. Později se však ukázalo, že s jejich pěstounskými bratry žádné biologické vazby nemají a jde pouze o shodu jmen. Když větší část chlapců odrostla, vzali Tancošovi do péče další pětičlennou sourozeneckou skupinu. Celkem od těchto pěstounů už odešli 4 dospělí chlapci. Tři z nich mají vlastní rodiny a občas přijedou za svými pěstouny na návštěvu. Dalších 6 dětí ještě stále zůstává v domě svých pěstounů.

Jestliže nám případ rodiny Mackových ukazuje, jakým způsobem a z jakých důvodů byla invence pěstounské péče vynalezena. Případ rodiny Tancošových je potom důležitý především pro pochopení, proč se PP v obci rozšířila tak masovým způsobem.

„...(J)a hutorem berte sebe dzeci, bo tak že my, my davno robili, no a robota skončila... a chodily ku mne [ostatní ženy z obce], to jak to tote dzeci, mali strach, bo tu u valale še toto nerobilo, nebrali dzeci, a vun odradzal [Marián Macko] že nie nie nie, neberce, a ja utorim nie, dobre nam s tymi decmi, aj pomáhaju, aj tak vešelo nam s nima, aj radojsc, aj penežky mame dajaky že lepšie še už nam žije, no a voni jak toto už čuli už každý, už jedna za druhu, už toty brali, toty brali, to take sadisko sa tu зробilo...“ (Mária Tancošová)

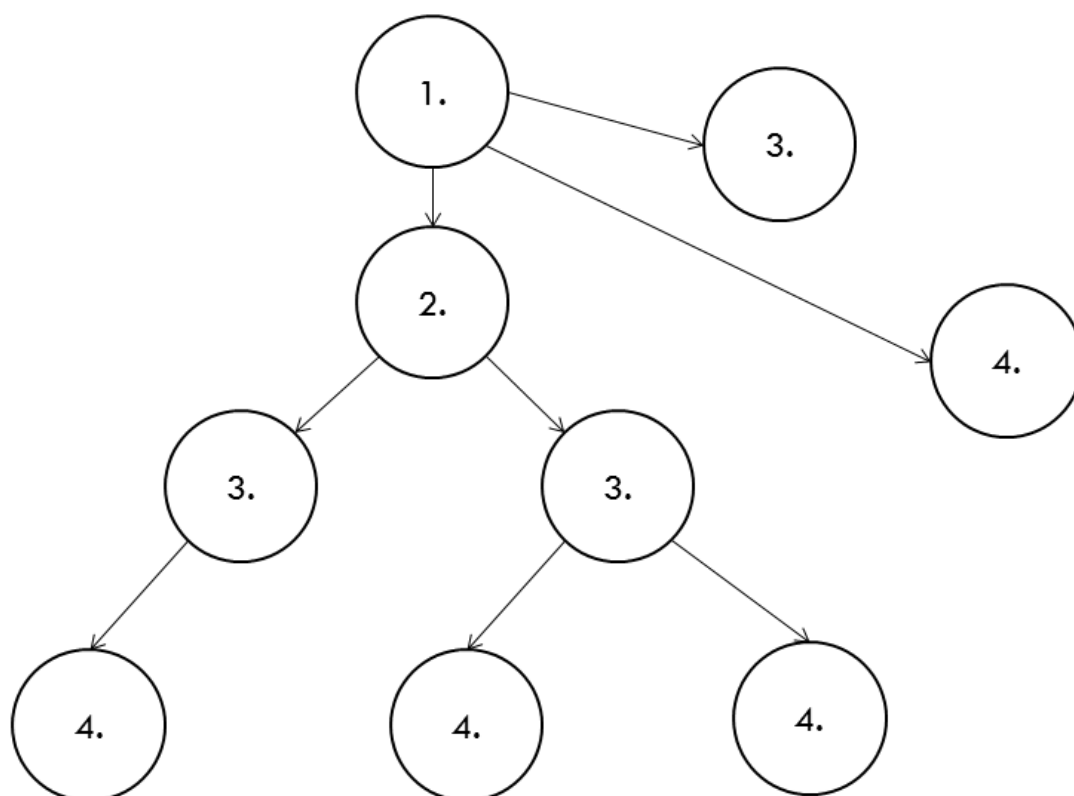
Pěstouni, kteří brali děti z počátku, byli ještě poměrně opatrní. Nebyli si jistí, jak jim to s dětmi půjde a tak začínali s jedním, případně dvěma. Důvody pro započetí PP byly většinou podobné. Týkaly se především práce a financí, často se pěstouni zmiňovali o pocitu osamělosti poté, co jejich vlastní děti dospěly a opustily domácnost rodičů a zároveň se odkazovali na Mariána Macka, který je svým příkladem přivedl na tento nápad.

„To jeho inspiracia bola [Mariána Macka] tote deti čo sme si brali, no my sme už jedne odchovali co odišli do svojich, maju svoje rodiny, a teraz mame zase, ma sedemnať, ide na strednú školu, on vlastne nam takú inšpiráciu dodal.“ (Alena Janková)

Pěstouni, kteří s PP začínali později, většinou vlastní děti těchto prvních pěstounů, už neodkazovali na Mariána Macka, ale na jejich nejbližší příbuzné od kterých tento trend převzali, nebo abstraktněji na to, že každý tady v obci má děti a že oni je také chtěli:

„...no švagor mal, tam sme chodili na navštevny, tak sme si zobrali aj my, tu su desiatky deti z detských domovou (...) tu viaceri mali Romovia, viaceri mali, takže aj my sme chceli, no aj že peniaze berieme...“ (Iveta Marošová)

Jako další důvody také jmenovali možnost získat pomocí PP práci a zlepšit svoji finanční situaci. Časem se PP transformovala na běžnou záležitost, kterou ve vesnici provozovala téměř každá druhá rodina.



Graf č. 2: Princip nápodoby invence pěstounské péče.

V grafu č. 2 je schematicky znázorněný princip nápodoby pěstounské péče v obci. Pod číslem jedna si můžeme představit rodinu Mackových a pod číslem 2 rodinu Tancošových. Marián Macko přesto že invenci pěstounské péče vymyslel, nechtěl se o ni s nikým příliš dělit a Marii Tancošovou od ní odrazil. Naopak později pomohl získat děti svým dvěma dcerám. Marián měl totiž pocit, že aby se někdo stal pěstounem, musí nejprve svým chováním prokázat, že může být vzorem pro druhé, což pro něj ostatní lidé z obce nebyli.

„...(N)o a toto se robi teraz, vy keď nemate dajaky vzor to či vy či ja či kto a vy nemate príklad, ťažko sa veľmi naučíte... no a jak možeš naučiť decko keď sam sa neumiš spravať, jak by som to povedal... ale my sme ukazali, že sme vela deti naučili žiť, lebo viete keď som videl ten lunik 9, to je strašna vec...“ (Marián Macko)

Přesto se stalo, že Mária Tancošová si i přes odrazování děti do PP vzala. Mária je pro další rozšíření PP v obci podstatná. PP vzbuzovala v ostatních celou řadu pochybností, které zmírnila, když začala ostatním nedůvěřivým ženám přibližovat a vysvětlovat PP jako výhodnou praxi nejen pro ni, ale také pro děti. Další rodiny v obrázku označené číslem 3, se tedy rozhodly PP vyzkoušet. Nejprve byly opatrné a braly si spíše menší počet dětí. Rodiny označené číslem 4 vstupovaly do pěstounství jako do ověřené praxe, která byla v prostředí obce adaptovaná. Nebylo tedy výjimkou, že si napoprvé vzali i 5 dětí. To co mají všechna tato rozhodnutí vstupu do PP společné, je touha po důstojném životě a nezávislosti na sociálních dávkách a pokračování v jejich návyku k práci.

„...viete čo, ona robila dojičku na družstve a ja som robil šoféra a teraz naraz prišiel taky program, že roboty už nieje a my sme dvaja nechceli pojst, my sme se hanbili ist' na sociálku že bysme brali peniaze, to me nijako neštymovalo, nijako, tak jsme zobrali ten obchod a sme pracovali.“ (Marián Macko)

Mária Tancošová se v obci stala druhou pěstounkou a zopakovala tak první rozdílnost vynalezenou Mariánem a Annou Mackovými. Poté se musela vypořádat s „opozicí“, který vyvíjely ostatní nedůvěřivé ženy. Tím, že začala pěstounskou péči propagovat jako oboustranně výhodnou záležitost jak pro ni, tak pro děti v PP, podařilo se jí odpor zlomit. Svou roli v tom hraje i již zmiňovaná rétorika, kdy Mária na principu podobném reklamě, přiblížila ostatním ženám výhodnost svého skutku a ty následně pomocí kalkulace vyhodnotily, že tato praxe bude výhodná i pro ně. Invence se tak mohla spontánně šířit mezi rodiny, které v PP začaly důvěřovat. Následně se však tato praxe stala tak častou, že se dostala do fáze zvyku a obyvatelé obce tak adaptovali PP jako běžný způsob obživy.

Z PP se rozšířením po celé obci stal velmi výrazný fenomén. Můžeme na něm ilustrovat její provázanost s dalšími fenomény, vynořující se na pozadí komunikace mezi touto lokální praxí a institucemi, které s provozem PP souvisí. Jedná se zejména o propojení s dalšími institucemi, jež PP péči ovlivňují a vytvářejí tak z ní ekonomický, ale i politický komplex.

6.3 Problémy spojené s rozšířením invence

V souvislosti s pěstounskou péčí se objevuje poměrně velké množství institucí, vytvářející institucionální síť, která zabezpečuje PP. Těmi nejpodstatnějšími, které do PP ve sledované obci intervenují, jsou sociální pracovníce Úřadu práce sociálních věcí a rodiny (ÚPSVaR) a nezisková organizace Klíč. Obě dvě mají v popisu práce zabývat se vztahy a poměry v pěstounských rodinách. Nutně tedy pracují přímo s pěstounskými dětmi a jejich pěstouny. Zároveň jsou tyto dvě instance do jisté míry propojeny, protože Klíč je financován z projektu Úřadu práce.

Sociální pracovníce ÚPSVaR provází pěstouny už od počátku jejich rozhodnutí vzít si děti do péče. Pěstouni jim odevzdávají potřebné dokumenty, s jejich pomocí si vybírají děti a jsou jimi v průběhu vykonávání péče jednou za čas kontrolováni. V ideálním případě by měly mít sociální pracovníce úlohu jakýchsi partnerů. Ve chvíli, kdy v rodině nastanou nějaké potíže, měli by je ať už pěstouni, tak děti, pracovnícím nahlásit a společným úsilím je za pomoci státní psycholožky ku prospěchu rodin vyřešit. Ve skutečnosti však tento ideál v obci příliš nefunguje. Je totiž komplikován anonymními udáními, která musí sociální pracovníce prověřovat. Vzhledem k tomu, že jich bývá i několik týdně, značně jim to navyšuje jejich pracovní povinnosti a daleko častěji se musí věnovat pochůzkám po obci. Paradoxně ale pochůzky nepřinášejí odhalení, která by osvětlila či dokázala problémy, uvedené v udání. To si sociální pracovníce vysvětlují tím, že buď jsou anonymy smyšlené, nebo jsou pěstouni schopni rychle po veškerých problémech zamést stopy. První možnost se váže ke konceptu rovnostářství (viz. kapitola 6.1), který je mezi obyvateli obce udržován například vzájemnou závistí. Druhá možnost odkazuje k domnělé strategii obyvatel, při které se navzájem velmi rychle upozorní na příjezd sociálních pracovníc. Díky tomu se téměř nikdy nepodaří žádné podezření prokázat, protože jsou pěstouni na jejich příchod připraveni. Zajímavé na tom je, že tyto způsoby jednání obyvatel

aktivují navzájem protichůdné stereotypy, které mají vypovídat o romských obyvatelích v obci. Poprvé upozorňují na fakt nesourodé komunity, která má potřebu se vzájemně udávat na úřad práce. Podruhé naopak na soudržnost komunity, která je schopná velmi rychle zareagovat na vnější ohrožení. Je však důležité upozornit, že tyto dvě strategie se nevyklučují a mohou fungovat obě paralelně. Anonymní udání jsou paralelním jevem, který v obci přetrvává již delší dobu a stále se stupňuje. Udání tedy už nechodí pouze sociálním pracovnícům. V době kdy jsem v obci prováděla výzkum, dokonce někdo poslal anonym na ústředí ÚPSVaR do Bratislavy a stížnosti se netýkaly pouze dětí v PP, ale také řízení obce a dalších obecních záležitostí.

Organizace Klíč v obci působí na základě zákona 305 z roku 2005 o sociálně právní ochraně dětí a sociální kurately a je financována prostřednictvím jednoletých projektů, které vyhlašuje ÚPSVaR formou veřejné soutěže. Každý rok je program projektu zaměřen na jiné téma. V loňském roce pracovníci Klíče s dětmi probírali jejich školní prospěch a pomáhali jim správně se učit. V letošním roce se zaměřili na dospívání a osamostatňování. Seznamovali děti s informacemi ohledně vhodného sexuálního chování, výběru partnera, ale také tvorby domácího rozpočtu, či vyplňování žádosti o dávku v hmotné nouzi. Pracovníci Klíče by měli každý měsíc vykonat minimálně dvouhodinové sezení v každé pěstounské rodině a dvakrát za rok vyjet se staršími dětmi (16-19 let) na víkendový pobyt. Ten je zhruba po měsíci následován odpoledním sezením, jež má utužit nabyté znalosti z pobytu. Z každého sezení v rodinách i z víkendového pobytu Klíč vydá zprávu, která je dostupná i pro sociální pracovnice ÚPSVaR. Je však obtížné v takto krátkém čase, který s rodinami a dětmi stráví rozpoznat a pochopit všechny jejich problémy. A je to o to horší, že pracovníci mají často pocit, že jim rodiny problémy zatajují.

„...v rodine, často bojujeme s tým, že tak ako škola, aj pestúni, nam zakrývajú, vobec nehovoria o problémoch, čiže našou úlohou je vlastne najprv odkryť, tie problémy a potom ich riešiť, problemom týchto ľudí je to, že žiju pod akýmsi strachom, že my im tie deti vezmeme, alebo vlastne, my sme kvázi nejaká kontrola, ktorá to má nahlásiť na úrad práce, a oni na základe našich správ, tie deti vezmú, to poviem že to je hlboké nedorozumenie.“ (Marek Klier)

Pracovníci Klíče se snaží být velmi obezřetní na každou drobnost v chování pěstounů nebo dětí a pomocí toho odhalovat problémy v rodinách. Paradoxně pak může docházet k tomu, že se v rámci komunikace aktivizují různé významové dimenze ve vztahu k očekáváním a stereotypům. To lze ilustrovat na následujících příkladech. Dušan, 18 letý chlapec, který je podle mého názoru jeden z nejlépe vychovaných chlapců v obci (nekouří, s pomocí svého švagra si vydělává po jednorázových brigádách vlastní peníze, má konkrétní plány do budoucna), byl pracovníky Klíče pokárán za to že se nezúčastnil odpoledního sezení po víkendovém výletě. Přesto, že se objevil před místem jeho konání, všechny zúčastněné pouze pozdravil a nasedl s kamarádem do auta a odjel. Z rozhovoru s Dušanem však vím, že on sám je k celé organizaci Klíč velmi skeptický, nikdy totiž nepochopil, proč o něj do teď, na rozdíl od jiných problémových dětí, nejevili žádný zájem a nezvali ho na výlety. Teď, když už bude skoro dospělý, si na něj najednou vzpomněli.

„...já sa čudujem že prečo až teraz, si ma všimli, keď budem mať 18, sú tam 16 roční, 15, a ja keď mam už teraz 18 až teraz si ma všimli, čo zo mnou chcjú, ja nerozumiem... a tamty chodili po tolkých výletoch, a práve že tamty sú zlí, a ja nechapem daktorých, až teraz jak budem mať 18, až teraz si ma všimli, mal som 13, 14, 15, 16, nikda nič, až teraz.“ (Dušan Majer)

Dušan se tedy nezúčastnil ne z důvodů, které by se v rámci stereotypního uvažování mohlo interpretovat jako nezodpovědnost, nebo nevychovanost, ale spíše sám nepochopil, z jakého důvodu by měl věnovat pozornost programu organizace, která si na něj do nedávna vůbec nevzpomněla. Druhý příklad se týká nepochopení, které nastalo mezi pěstounkou Alenou a jednou z pracovnic organizace Klíč. Alena

Janková začala s pěstounskou péčí hned těsně po Mackových a Tancošových a vychovala Mariku a Denise, dvě pěstounské děti, dvojčata, která v současnosti už mají svoje vlastní rodiny. Marika byla v období dospívání celkem problémové děvče, byla velmi svéhlavá a často utíkala z domu na zábavy a na jedné ji někdo zneužil, také se brzy zamilovala a vdávala se už v 16 letech. Denis rodinu opustil hned poté, co byl plnoletý a dostal od státu příspěvek na osamostatnění, přesto že mohl ještě u pěstounů zůstat minimálně, než si dokončí školu. Teď má ale vlastní dvě děti, žije v zahraničí a jezdí za svou pěstounkou s dětmi na dovolenou. Po nějaké době, kdy od ní tyto děti odešly, se na ní obrátily sociální pracovnice s tím, že potřebují do PP umístit děvče, které si prošlo krizovým centrem, protože ji její bývalý pěstoun týral.

„...Klaudiu mi ponúkli, keď už tote odišli, a prišli za mnú z Košíc, že či by som si nezobrala dievča, lebo ona bola v krizovom centru, ona bola v Košiciach u jedného pošťára, no a že on ju týral či čo tam, a pak ju dali do krizoveho tam, a oni ponukli me, že už som mala tiež dievča, či by som nechcela take dievča.“ (Alena Janková)

Sociální pracovnice se na paní Alenu obrátily v dobré víře, že se o Klaudivi dobře postará, protože s výchovou děvčete, které si prošlo nepříjemnými zážitky, už měla zkušenost. Podle všeho se jí výchova daří, protože Klaudivie dokončila učiliště a nyní pokračuje do maturitního ročníku na obchodní akademii. Zároveň je od pracovníků Klůče chválená za vzorné chování na výletech. V čem ale dochází mezi Alenou Jankovou a Klůčem k neshodě je názor na to, kdy by se měly děvčata začít stýkat s chlapci a jakým způsobem by tyhle vztahy měly probíhat. Z mého pozorování vyplynulo, že zatímco romská komunita většinou klade na první vztahy děvčat a chlapců velký důraz a tlačí je do svatby už hned po několika týdnech či měsících vztahu i když ještě třeba nejsou plnoletí, u Neromů není prvním láskám přikládána taková důležitost a očekává se, že děvčata a chlapci nejprve zkouší, co jim vyhovuje, a až později, když dospějí se rozhodnou usadit a uzavřít manželství. Alena se tedy snaží Klaudivi od chození s chlapci ještě ochránit.

„...ja som povedala tak, prečo by chodila s chlapcami, môže se hocičo stať, no otehotnie a kde by šla s detmi, najprv škola a potom toto nie, čo by s toho mala, aj oni nespravne hovoria ten Klúč, bo oni hovoria, majú jej sa chlapci dvoriť, ona sa zalubi a to nemožeš rozkazovať že toto Klaudia sex nemožeš, alebo toto, ale oni hovoria že ona ma sexovať, nemože sexovať, lebo ešte nemá na to čas, ona hovori [pracovnice Klúče], keby to boli vaše vlastne deti, tak nehovorite nič, ale vnučky tiež majú 18, 19 a nevydavajú se, ani jedna nechodia s priateľom, nemajú, najprv nech majú svoje vychodene, no napríklad jej hovorim, Klaudia vychodíš školu, zrobíš si svoje veci, čo do života potrebuješ a potom už môžeš sa vydať, lebo priateľa si naísť, a najde si priateľa a potom čo z toho bude, necha ju a ani do školy nepojde, joj keľo tej bity, a majú povinnosti keď majú deti, nie, to treba šitko znať, upratovať, že toto se ši dožiju že by ty starosti...“ (Alena Janková)

Chození s chlapci pro paní Alenu znamená téměř rovnítko ke svatbě a dětem, a po zkušenostech, které měla s Marikou, se snaží klást důraz na to, aby si Klaudie nejprve dokončila školu, než se pustí do rodinného života. Ve chvíli, kdy se Alena dozvěděla, že se na výletě o Klaudii údajně zajímali nějakí chlapci, rozhodla se, že ji už na další výlety nebude pouštět. Nicméně pracovnice Klúče na její rozhodnutí reagovala podrážděně. Vyjádřila se v tom smyslu, že paní Alena je velmi staromódní a její rozhodnutí nejsou vůbec dobrá zejména pro Klaudiino sebevědomí, dokonce se rozhodla, že pokud paní Alena své rozhodnutí nezmění, nahlásí její nevhodné výchovné způsoby pracovním na ÚPSVaR. Z mého pohledu zde ale dochází spíše ke střetu dvou různých kulturně podmíněných způsobů vnímání jedné a té stejné věci, tedy vztahů, lásky, manželství a rodinného života, které jsou však mocensky asymetrické. PP, tak jak je nastavena, dává možnost intervenovat do způsobů výchovy a ve svém konečném důsledku disciplinovat pěstouny v případech, kdy neodpovídají stereotypním očekáváním činovníkům nevládních organizací. Do jisté míry se o tomto nepochopení během rozhovoru vyjádřil i Marek Klier pracovník Klúče.

„...tak poviem, minulý rok sme mali stretnutie na úrade so zástupkyňami ústredia práce a sociálnych vecí, a tam bola dobrá myšlienka v tomto stretnutí, povedala ju práve tá pani z ústredia, že, ona už sa nechce venovať tomu, že deti majú plné bruchá, alebo že proste, ono úlohou tých pestúnov nie je postarať sa o plný bruch, ale úlohou je, aby to dieťa bolo zabezpečené komplexne, čiže aj tu edukatívnu činnosť, tak tu výchovnú, spolupodieľajúci sa na vzdelaní, a plus samozrejme aby tie deti neboli ochudobnené ani o zážitky. Ja si myslím že u tých Rómov ani nie, ale to je skôr zase hovorím problém rás, rasový, kultúrny, ktorý asi my ako iná rasa nepochopíme, akože prítúliť dieťa, pre nás je to úplne prirodzené, u Rómov nie, to nie je pre nich bežné, prítúliť dieťa, oni to nerobia, a ono to pák veľa mojich spolupracovníkov takto vníma, že oni tí Rómovia nemajú to dieťa radi, lebo oni ho nepritúli, blbosť, oni to nerobia, títo ľudia ku nám prišli v stredoveku a jednoducho toto im zostalo, a my to nepochopíme, a nemá to nič spoločné s elitárskym modelom to je len o nepochopení.“ (Marek Klier)

Z tohoto úryvku je patrné, že cieľom pěstounské péče podle některých pracovníků Ústředí práce a sociálních věcí není zajistit dětem pouze vhodné materiální podmínky k životu, ale také jim zajistit správnou výchovu, vzdělání, zážitky – tedy dopřát jim také určitou kvalitu života. Jenže hned poté se nabízí otázka, co si pod pojmem kvalitní život představujeme a kdo má moc nastavit kritéria, podle kterých se tato vlastnost bude měřit. Obsahy enkulturace jsou často předmětem sporů právě ze strany institucí specializovaných na dozor nad výchovnými modely. Nicméně posouzení odpovídajícího naplnění enkulturačních očekávání související s rodinou je hodnotící, tedy ideologickou záležitostí (Skupnik 2010: 326). Moc je v tomto ohledu na straně úřadů a případně i soudů, kteří rozhodují o případném odebrání dětí z péče. V tomto směru se inovace potýká s určitými gatekeepery, kteří mají moc stanovovat hranice mezi standardním a nestandardním na základě stereotypních očekávání. Tím v zásadě inovaci standardizují. Tento proces standardizace však představuje celou řadu rizik, kdy mohou být pěstouni pokáráni, mohou jim být odebrány děti a v krajním případě mohou být dokonce kriminalizováni, ve chvíli kdy tyto standardy nenaplnují.

Dalšími významnými aktéry ve vztahu k PP jsou obecní úřad a škola. Nejsou to instituce, které by se přímo podílely na kontrole pěstounů. Mají ale povinnost nahlásit sociálním pracovníkům případné

podezření na zanedbání péče. Jak jsem se ale dozvěděla od sociálních pracovníků (ÚPSVaR i Klúče), největší slabinou celého systému je právě spolupráce jednotlivých institucí, kdy škola často disponuje potřebnými informacemi, ale nepředává je dál, protože se obává o ekonomické zabezpečení v případě, že by jí ubylo více žáků.

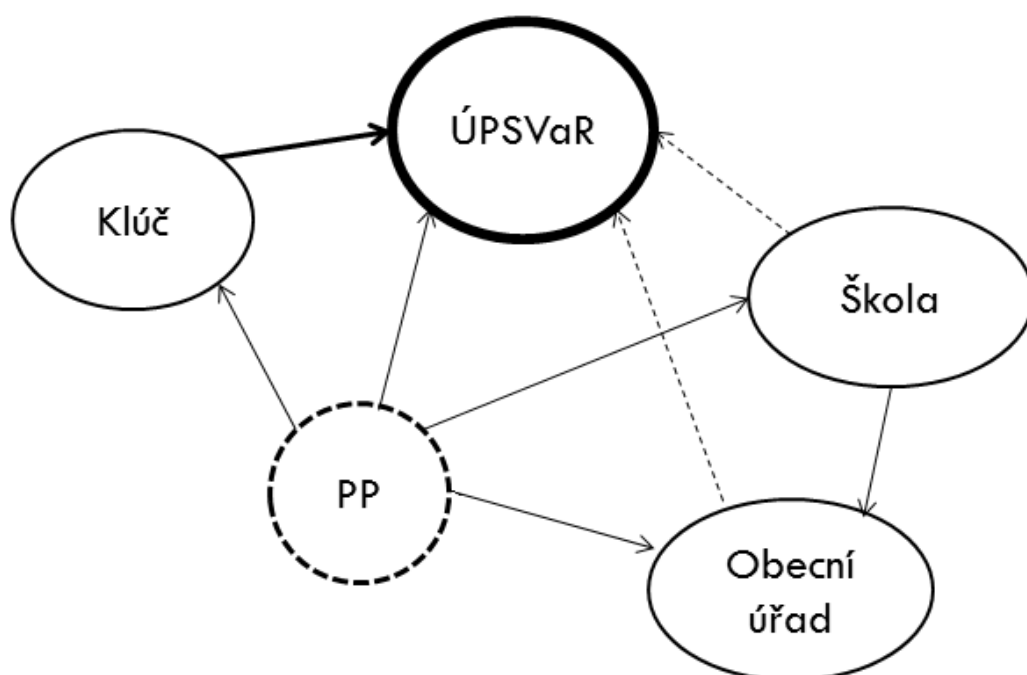
„...na tejto škole nepôsobí žiadny špeciálny pedagóg, a keďže slovenské školstvo... je postavené tak, že každá škola dostáva peniaze na počet žiakov... tak oni nechcú sa vzdať žiadneho žiaka, je tam kopec žiakov, ktorých sme my navrhovali aby šli do špeciálnej základnej školy, ale škola bude robiť všetko pre to aby, a tým pádom vlastne aj nám podáva informácie, tak, že skresľujú my to vidíme, my to vieme, nie raz my dvakrát prídeme do školy a oni sa prerieknu,... takže keď si dam po čase potom kontrolnú otázku, na to dieťa, pozriem sa do svojich záznamov tak oni mi povedia zase niečo iné...“ (Marek Klier)

Nicméně obavu o ekonomické zabezpečení školy nelze jednoznačně připodobnit k „byznysu“. V roce 2012 se zde vzdělávalo 174 žáků v 9 třídách a pracovalo zde 26 zaměstnanců (z toho 17 pedagogů a asistentů). Už teď se škola potýká se závažnými finančními problémy, které se s každým ubylým žákem prohlubují a hrozí tak propouštěním zaměstnanců. Domnívám se tedy, že za touto strategií nejsou vyloženě finanční zájmy, ale spíše jde o udržení pracovních míst a instituce jako takové. Je ale také třeba mít na zřeteli, že takto problém interpretují sociální pracovníci. Paní zástupkyně ředitelky se v této věci vyjádřila tak, že oni jako škola nemají právo do rodin nikterak zasahovat. Pokud jim však nějaké dítě ohlásí problém v rodině, musejí to oznámit na ÚPSVaR, který ho prověřuje. Na druhou stranu od paní ředitelky jsem se dozvěděla, že se nastalé problémy snaží nejprve vyřešit v rámci rodiny a až ve chvíli, kdy tento způsob řešení selže, obrací se na sociální pracovnice. Škola se také snaží začlenit většinu žáků se speciálními výchovně-vzdělávacími potřebami do běžných tříd. V celé škole je takovýchto žáků 29 z celkového počtu 174 dětí¹⁷. Tyto děti se učí podle individuálního plánu a k dispozici jsou jim pedagogičtí asistenti. Ti jsou ale na škole pouze tři. To

¹⁷ Tyto údaje pocházejí ze statistik místní školy ze školního roku 2012.

má vliv i na úroveň vzdělávání školy. V celkovém porovnání v rámci celostátního testování ze slovenského jazyka a matematiky se místní škola umístila 20% pod průměrem. Paní ředitelka se zmínila o tom, že jednička na zdejší škole se nerovná jedničce na škole jinde v okolí, ale oni jako pedagogové musejí dát žákovi zažít úspěch, jinak by nebyl motivován k učení.

Obecní úřad, který je zároveň i provozovatelem školy se dokonce od problematiky PP rozhodl úplně distancovat, přesto že ze strany sociálních pracovníků byla tendence zapojit ho do kontrolování pěstounských rodin. Starosta obce se však vyjádřil, že kdyby se příliš zabíral problémy jednotlivých rodin, mohlo by se mu také stát, že už ho příští volební období nikdo nezvolí. Pěstounská péče se tedy ukazuje zároveň jako politikum. Vzhledem k tomu, že v obci je většina dospělých jedinců spojena s PP, byl by starosta ohrožen ve svojí pozici, ve chvíli, kdyby se proti nim postavil a začal je ze své pozice kontrolovat. Síť zmiňovaných institucí je zobrazena v následujícím grafu.



Graf č. 3: Nejpodstatnější instituce spojené s PP a jejich vzájemné propojení

Jako nejpodstatnější a v kontextu PP nejmocnější institucí se ve vyobrazené síti jeví ÚPSVaR. Směřují k němu všechny zbylé instituce, které mají povinnost ho uvědomit o případných problémech nastalých v pěstounských rodinách. Na základě těchto informací mají sociální pracovníci, možnost vyjmout děti z rodiny. Ve chvíli, kdy ÚPSVaR odebere dítě z PP, nezpůsobí tím újmu pouze pěstounům, kteří tak budou ochuzeni o přídavky na děti a pěstounskou odměnu, ale také škole. V případě že by z ní odešlo větší množství dětí, hrozilo by jí riziko, že bude muset být zavřena. V rámci institucionální sítě tedy dochází k zatajování některých informací a to z důvodu ekonomického (škola, pěstouni), tak i politického (ze strany obecního úřadu). Otázkou však také je, do jaké míry případné problémy můžeme považovat za skutečně problematické a do jaké míry vznikají pouze neporozuměním dvou odlišných pohledů na

výchovu. Většina sociálních pracovníků, pracovníků organizace Klíč, ale i pedagogů se na problémy v této obci dívají skrze standardy neromské výchovy. Ty byly romským pěstounům zprostředkovány pouze v průběhu 26 hodinové přípravy na pěstounskou péči a od jejich způsobů výchovy se v některých momentech odlišuje.

6.4 Pěstounská péče a Teorie nápodoby

Gabriel Tarde ve své Teorii nápodoby přišel s koncepcí sociologie, které se odlišuje od sociologie, jak jí vnímal například Émile Durkheim. Podobně jako on se snažil hledat inspiraci u přírodních věd, nicméně nehledal ji jako Durkheim skrze objektivitu, ale spíše sledoval, jakým způsobem vědci v jiných disciplínách postupovali, jak zkoumali své objekty zájmu a jak se posouvali v poznání stále hlouběji a hlouběji do nitra zkoumaných fenoménů. Díky tomu se mu podařilo pochopit, že pohyb fenoménů neprobíhá po rovné trase, lineárně, nýbrž po trase plné křižovatek a odboček, které růst daného fenoménu komplikují (Tarde 2000: 18). Realita je totiž viděna jako komplexní síť, kde jsou jednotlivé fenomény navzájem provázány a propojeny a mají schopnost se navzájem ovlivňovat. Tarde si všiml, že přírodní vědci v rámci svého bádání nejčastěji sledují nějaká opakování, rozpory, či opozice a adaptace (ibid: 8). Při sledování opakování je zajímaví zejména podobnosti mezi určitými entitami spadající pod jeden a ten samý fenomén a způsob jakým se podobnosti přenášejí z jedné entity na druhou. Při sledování opozic badatelé rozkrývají jejich podstatu a přicházejí na další jemnější rozpory a opozice, které hlouběji vypovídají o určitém fenoménu. A při sledování adaptací se zajímají o jednotlivé části určitého fenoménu, jejich vzájemné propojení a přizpůsobení, tak aby fenomén tvořil jednu kompletní harmonii, celek, který je schopný existovat a plnit svou funkci. Všechny tyto aspekty je možné sledovat i ve světě lidí

a jejich interakcí, čímž Tarde poskytuje vhodnou metodu i sociologické disciplíně. Sociologie se ve svém bádání zaměřuje zejména na sociální fakty, což jsou pro Tarde entity, které jsou napodobitelné a interpsychické (ibid: 19). Jedná se tedy o určité invence, vynalezené jednotlivci či kolektivy, které se se mohou šířit mezi další jedince a neustále se tak reprodukovat a expandovat. Podobných vlastností nabývá i pěstounská péče ve zkoumané obci a proto můžeme tento fenomén považovat za sociální fakt hodný bližšího zkoumání. PP v tomto kontextu prokázala, že je napodobitelná – tedy má schopnost reprodukovat se mezi větší množství rodin a je interpsychická – tedy že k jejímu rozšíření nedošlo vlivem nějaké vyšší síly, která by měla nad jednotlivci utlačivou moc a vynucovala tak jejich jednání, nýbrž že k expanzi došlo na základě vyjednávání mezi různými entitami, přesvědčeními, touhami, jedinci, argumenty, etc., které vedly konkrétní jedince k jejich vlastnímu rozhodnutí. Ve vesnici totiž stále zůstávají rodiny, které by si děti do pěstounské péče nikdy nevzali a většinou je k tomu vedou nějaké osobní důvody, které převažují nad výhodami, které jim nabízí PP.

Pěstounskou péči v obci tedy můžeme považovat za invenci. Jak jsem se již zmiňovala výše, vytvoření invence je většinou spojeno s překonáváním nějaké obtíže (Latour, Lépinay 2009: 35), nebo jiným způsobem bychom to mohli vyjádřit jako naplňování určitých tužeb a přesvědčení (Tarde 1903: 145). Pokud se tedy zaměříme na Mackovy, můžeme si všimnout, že tito manželé byli celý život zvyklí si na živobytí vydělávat prací. Většinu svého produktivního období žili v socialismu, který občany zaměstnával bez výjimky. O to větší problém nastal, když po sametové revoluci práci ztratili a začalo být velmi obtížné si nějakou novou najít. Protože se ale nechtěli spoléhat na podporu v nezaměstnanosti, snažili se přijít s řešením, které by jejich situaci důstojně vyřešilo. V tuto chvíli se setkáváme s obtíží, která vedla Mariána s Annou k přemýšlení nad jejich možnostmi obživy. Můžeme také říct, že Mackovi měli určité touhy, tedy být finančně zabezpečeni, které je k tomuto uvažování dovedly. Marián tedy přišel s nápadem koupit v obci

budovu, kde dříve býval obchod a začít podnikat. Tato invence se ale ukázala jako nevhodná z následujících důvodů. Za prvé totiž kolidovala s náboženským přesvědčením rodiny Mackových, za druhé narušovala rovnostářské tendence, které vyžadovali ostatní obyvatelé v obci a za třetí dokonce ani nevedla ke kýženým výsledkům v oblasti finančního zabezpečení rodiny. Tato invence tedy nebyla schopná zajistit svou reprodukovatelnost (jak jsem se již zmiňovala výše, obchod si z logických důvodů více lidí v jedné obci otevřít nemůže) a dokonce se neukázala ani jako příliš funkční ve svém jediném provedení a zanikla. Mackovi tedy byli vedeni k novému uvažování nad svou situací a na úřadě práce, kde už vyplňovali formulář pro nezaměstnané, si všimli letáku, který propagoval pěstounskou péči. Touto náhodnou shodou okolností vznikla nová invence, která naplňovala jak tužby po ekonomickém zabezpečení, tak korespondovala s náboženským přesvědčením rodiny. Tato invence také daleko lépe odpovídala definici sociálního faktu, protože si zajistila reprodukci na základě interpsychické výměny. Mackovi se tedy stali vynálezci sociálního faktu a uvedli v život nový fenomén, který si zajistil velké množství následovatelů.

Mackovi o rozšíření pěstounské péče mezi ostatní obyvatele v obci příliš nestáli. Klíčovou roli při expanzi tohoto fenoménu hrála rodina Tancošových, která se dětí z dětských domovů ujala hned jako druhá v pořadí. V devadesátých letech přišla o práci většina obyvatel v obci, bylo tady tedy několik desítek rodin, které pociťovaly podobnou touhu po ekonomickém zabezpečení, přesto se pěstounská péče nerozšířila rovnoměrně a okamžitě. Bylo zde nutné naplnit určitý mezikrok. Nejprve se PP musela adaptovat. Tato nová záležitost musela napřed projít třemi stádii šíření. Jako první musela být opakována první rozdílnost. Za druhé musely být překonány prvotní opozice, které nový způsob praxe vyvolával. A za třetí bylo dosaženo adaptace, která umožnila z těchto opozic vystoupit (Latour, Lépinay 2009: 34). Poprvé rozdílnost opakovali právě Tancošovi. Jejich jednání však v obci vyvolalo mnoho otázek, PP nebyla chápána jako vhodný způsob k překonání pociťované obtíže a lidé se vůči

ní vymezovali s prvotní nedůvěrou. V tuto chvíli zde Mária Tancošová zapůsobila jako osoba, která měla určitou rétorickou moc a ze své pozice měla schopnost působit na ostatní ženy, které se zajímaly o to, jak péče o děti probíhá. Tímto způsobem pomohla překonat první pochyby a invence se mohla šířit mezi další obyvatele. Ti totiž byli schopni na základě vyhodnocení různých interpsychických elementů dojít k tomu, že vykonávání pěstounské péče bude i pro ně vhodným způsobem jak překonat jejich obtíž týkající se finančního zabezpečení. Důkazem toho, že invence a její opakování skutečně nemají lineární průběh a setkávají se na své cestě s mnoha překážkami a křížovatkami může být to, že pro obyvatele obce byly v posledních několika letech žádosti o nová pěstounství pozastaveny, protože sociální pracovníce ÚPSVaR situaci v obci vnímaly jako nadále neudržitelnou (v souvislosti s anonymními udáními i několika případy odebrání dětí z péče s podezřením na týrání, zneužívání, etc.). I přesto jsem se setkala s několika rodinami, které by si děti do PP rády vzaly. A protože jim nebylo umožněno využít tuto již adaptovanou praxi, jsou nuceni se s obtížemi, které zažívají, vypořádat alternativním způsobem, tedy skrze nové invence. Berou do úvahy jejich subjektivní situace, poměry, preference, touhy, představy, možnosti, pocity, etc. a na jejich základě se rozhodují. Mnoho mladých párů se snaží hledat práci mimo svůj region a odjíždí na nějaký čas do zahraničí. Některé rodiny využívají situace, kdy pobírají rodičovské přídavky a vyplatí se jim dojíždět za prací do továrny v blízkém okolí. Jiní se spokojí s dávkami v hmotné nouzi, případně si přivydělávají sběrem plodů, hub, nebo jednorázovými brigádami.

V souvislosti s rozšiřováním pěstounské péče mezi významnější počet rodin se postupně také rozšiřovala síť institucí, které s touto praxí přicházely do styku a měly určité možnosti či zájmy se do ní nějakým způsobem vměšovat a kontrolovat ji. V předchozí kapitole jsem vyjmenovala nejpodstatnější z těch, které se k PP v obci vztahují. Je to Úřad práce, sociálních věcí a rodiny, nezisková organizace Klíč, obecní úřad a škola. Samozřejmě bychom mohli jmenovat mnohé další, které

jsou v této síti zahrnuty, ale o těch jsem během svého výzkumu nezískala dostatek informací, nebo se k PP v obci vztahují vzdáleněji, případně je možné je zahrnout pod již zmiňované instituce. Představme si každou z těchto institucí jako určitý subjekt, či celek, který je složený z různých částí a má své vlastní zájmy, strategie, možnosti, cíle, etc. Každý z těchto subjektů má také k pěstounské péči trochu jiný vztah. Sociální pracovníce z ÚPSVaR a organizace Klíč v obci intervenují pouze za účelem kontroly vykonávání PP, zatímco obecní úřad a škola mají jiný primární zájem, který se PP úplně netýká. Na druhou stranu jsou na ní do jisté míry závislí. Podobně jako každý jedinec, či rodina do PP vstupovala po vyhodnocení interpsychických vlivů i každá z těchto institucí, k PP přistupuje po kalkulaci nejrůznějších vnějších i vnitřních tlaků, preferencí, tužeb etc. Do hry zde nevstupují pouze objektivní kritéria, která by nad těmito institucemi stály a měly na ně utlačivý vliv, ve hře jsou totiž i konkrétní vlastnosti jednotlivých částí těchto institucí. Například obecní úřad je složen hned z několika lidí (starosta, starostova manželka, administrativní pracovníce, starostův pomocník a poslanci), jejichž vlastnosti a postoje mají vliv na způsob, kterým tato instituce o pěstounské péči vypovídá a jaký k ní zaujímá postoj. Věc je však ještě o něco složitější tím, že všechny instituce dohromady vytvářejí síť, ve které nejsou vztaženy pouze k pěstounské péči, ale také k sobě navzájem. Organizace Klíč je placena z výzev ÚPSVaRu a poskytuje mu svoje hodnotící zprávy, vyjadřující se k situaci v jednotlivých rodinách. Obecní úřad je zase provozovatelem školy a kontroluje její fungování, hospodaření a schvaluje učební plány. Škola a obecní úřad poskytují posudky ÚPSVaRu ve chvíli kdy je nutné zaměřit se na nějaké konkrétní dítě, či rodinu. Výsledkem je tedy komplexní síť, ve které se každá její část – tedy instituce, rodina, dítě (etc.) podílí na utváření pěstounské péče, jejím fungování, vnímání i změně.

7 ZÁVĚR

V této práci jsem se zaměřila na fenomén pěstounské péče, tak jak se ustanovil v jedné z obcí na východním Slovensku. V dnešní době a zejména ve spojení s určitými stereotypními představami o romském obyvatelstvu se tato praxe může jevit jako něco poměrně neobvyklého. Nicméně tato „abnormalita“ přestane vypadat jako něco netypického, ve chvíli kdy ji zasadíme do historického kontextu a všimneme si, že již dříve v historii Československa bylo pečování o nezaopatřené děti v rámci větších komunit celkem běžnou záležitostí. Na tomto území totiž už dříve existovaly konkrétní obce, ve kterých o pěstounské děti v některých případech pečovalo i několik desítek rodin. V tomto smyslu tedy jde o určité navázání na pěstounskou péči v koloniích, která se ustanovila v období první republiky.

Tato praxe také začíná dávat větší smysl ve chvíli, kdy ji propojíme s teorií nápodoby Gabriela Tarda. Pěstounskou péči v kontextu této obce tak můžeme vnímat jako určitou invenci, jejímž prostřednictvím se místní obyvatelé snaží překonávat jisté obtíže, které nastaly v souvislosti se změnou pracovních podmínek po roce 1989. V reakci na odlišné společenské a ekonomické uspořádání státu se Romové museli začít poohlížet po nových, odlišných způsobech zajišťování obživy a PP poměrně náhodou objevili jako vhodný způsob, který vyhovoval specifickým podmínkám v obci a mohl se tak rozšířit mezi zdejší rodiny. Nicméně tuto praxi nelze omezit pouze na konstatování, že pěstounská péče je zde vykonávána pro peníze, jak se také dozvíme od kohokoliv kdo má s obyvateli obce nějakou zkušenost a na PP ve spojení s obcí se ho zeptáme. Do součinnosti je zde nahromaděno kromě ekonomického, hned několik dalších faktorů. Významnou roli zde hraje například náboženské vyznání, určitá prestiž tohoto povolání, radost z výchovy dětí a ze společnosti, kterou svým pěstounům dělají, nebo hrdost na své již

dospělé svěřence, kteří byli schopní se uchytit v dalším životě právě díky výchově, kterou jim jejich náhradní rodiče dali. Ale určitě jsou zde i určité obavy jestli pěstouni výchovu zvládnou, zda jim nepřibude příliš starostí, nebo jestli přijetí cizích dětí do rodiny nenaruší již existující rodinné vazby. Tyto a mnohé další, většinou bytostně subjektivní faktory hrají roli při rozhodování, zda se stát, či nestát pěstounem. Dochází zde tedy k interpsychickému (nebo intersubjektivnímu) vyjednávání.

V závěrečném shrnutí nelze nezmínit také instituce, které do vykonávání pěstounské péče svým jednáním zasahují. Tyto subjekty jsou složeny z konkrétních částí, které se vyznačují specifickými vlastnostmi a které mají na směřování institucí podstatný vliv. Například sociální pracovníce Úřadu práce, sociálních věcí a rodiny ve svém okrese musí zajišťovat agendu, na kterou stěží vystačí. To ovlivňují také anonymy, které přicházejí pravděpodobně ze strany některých obyvatel v obci. Při jejich řešení sociální pracovníce ke kontrole rodin často potřebují informace od školy a úřadu práce, které se jim ne vždy dostávají. Tyto všechny okolnosti pak vedou k určité frustraci sociálních pracovníc, kdy ve výsledku jejich práci a v závislosti na tom i PP v obci, vnímají jako nefunkční. To pak vede k tomu, jak k pěstounům přistupují. Jednání subjektů je tedy utvářeno v síti vztahů, ve které jsou propojeny a vzájemně ovlivňovány dalšími subjekty, které stojí v síti okolo nich.

V průběhu zkoumání tohoto tématu jsem se setkala i s mnoha dalšími směry, kterými by se v souvislosti s pěstounskou péčí mohl ubírat další výzkum. Jistě by stálo za to zaměřit se blíže nejen na institucionální síť, která se váže k PP v obci, ale i k PP v obecnějším kontextu. Jakou roli hrají dětské domovy ve vztahu k PP, jakým způsobem o svěřování do péče rozhoduje soud, nebo jakou strukturu má ÚPSVaR. V kontextu samotné obce by bylo možné blíže zkoumat způsoby, jakým se proměňují příbuzenské vztahy v pěstounských rodinách spolu s příchodem dětí z dětských domovů. Jsou tyto děti do příbuzenství zahrnovány, nebo nejsou? A pokud ano tak v jakém případě. Zajímavé by mohlo být také zaměření se na výchovné strategie v romských rodinách a na rozdílnosti,

kterými se odlišují od očekávaných způsobů výchovy, které jsou uznávány a vyžadovány od neromských sociálních pracovníků. Určitý prostor k bádání také nabízejí náboženské instituce, které mají na obyvatele v obci vliv a jejich postoj k PP a jejich představitelé.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Alber, Erdmute. 2004. The real parents are the foster parents. Social parenthood among the Baatombu in Northern Benin. Pp. 33-47 in Fiona Bowie (eds.). *Cross-Cultural Approaches to Adoption*. London, New York: Routledge.

Durkheim, Émile. 1926. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis.

Kandert, Josef. 2004. *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Latour, B., Lépinay, V. A. 2009. *The Science of Passionate Interests. An Introduction to Gabriel Tarde's Economic Anthropology*. Chicago: Prickly Paradigm Press.

Marrero-Guillamón, Isaac. 2013. Actor-Network Theory, Gabriel Tarde and the Study of Urban Social Movement: The Case of Can Ricart, Barcelona. *Qualitative Sociology* 36 (4): 403-421.

Matějček, Zdeněk. 1994. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.

Matějček, Zdeněk (ed.). 1999. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál.

Podolinská, T., Hrustič, T. 2010. *Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava: Ústav etnológie SAV.

Silk, Joan B. 1987. Adoption and Fosterage in Human Societies: Adaption or Enigmas? *Cultural Anthropology* 2 (1): 39-49.

Skupnik, Jaroslav. 2010. *Antropologie příbuzenství. Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Šanderová, Petra. 2011. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Tarde, Gabriel. 1903. *The Laws of Imitation*. New York: Henry Holt and Company.

Tarde, Gabriel. 2000. *Social Laws: An outline of Sociology*. Kitchener: Batoche Books.

Tosti, Gustavo. 1897. The Sociological Theories of Gabriel Tarde. *Political Science Quaterly*, 12 (3): 490-511.

Zákon č. 36/2005 Z. z., *Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. In: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-36> [cit. 6.12.2013]

Zákon č. 305/2005 Z. z., *Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. In: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-305> [cit. 6.12.2013]

Zákon č. 561/2008 Z. z., *Zákon o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov* In: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-561> [cit. 6.12.2013]

Zeulová, Dagmar. 2012. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál.

9 RESUMÉ

In one village in East Slovakia is large number of Roma families, which takes care of foster children. In spite of the fact that the process of gaining a child to the foster care is complicated from the administrative and legislative point of view, there are more than 30 foster families. This dissertation is focused on the formation and following expansion of foster care among such a large number of families in the village. This thesis use the laws of imitation theory produced by Gabriel Tarde. Foster care could be seen as an invention through which local Romas deal with various life difficulties. Specific institutions are also attached to this phenomenon. In this way, the state controls execution of foster care in families. All around this practice of foster care is developed a huge network of relationships. In this network there are various actors who use their potential to affect and change this system.